

YEŞİL İDEOLOJİLER BAĞLAMINDA YEŞİL SİYASETİN TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ PARTİLERE YANSIMALARI

Doç. Dr. Esra Banu Sipahi¹

Araş. Gör. Selçuk Dinçer²

Özet

Doğanın dengesinin insan müdahalesi sonucu bozulması ile gündeme gelen çevresel sorunların, zaman içinde sınır tanımadığı anlaşılmıştır. Çevresel yıkımın etkileri ve önemi anlaşıldıkça konuya olan ilgi de artmış, yıkımın önüne geçilebilmesi ve verilen zararların telafi edilebilmesi için düşünsel alanda yeni akımlar ortaya çıkmıştır.

Özellikle 1960'lı yılların politik rüzgârlarıyla çevresel sorunlara çözüm bulma çabaları ve yeşil düşüncenin yeni toplumsal hareketler ile şekillenmesi, yeşil düşüncenin ideolojik gelişme arayışına da temel oluşturmuştur. Bu kapsamda faşizm, feminizm, sosyalizm ve liberalizm gibi ideolojilerin ekolojik düşünceyle yeniden yorumlanması ile yeşil ideolojiler ortaya çıkmıştır. Yeşil ideolojiler ile çevresel sorunlar politikaya konu olmuş, bu bağlamda da yeşil ideolojilerin siyasal boyutunu oluşturan yeşil partiler dünya siyasetinde yerini almaya başlamışlardır. Özellikle Alman ve İngiliz yeşil parti örnekleri, siyasi anlamda yeşil partilerin siyasi temsil noktasında önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur.

Yeşil düşüncenin gelişimi, siyasette ve ekonomide çevreci eğilimlerin güçlenmesi, akademik alanda önemli bir çalışma alanı olarak yeşil politik teoriyi biçimlendirmiştir. Sözü edilen gelişmelerden hareketle kaleme alınan bu çalışma ile yeşil düşünceye temel oluşturan ekofaşizm, ekofeminizm, ekososyalizm, ekoliberalizm ve yeşil muhafazakârlık gibi ideolojilerin temel argümanlarından hareketle, yeşil ideolojilerin yeşil siyasete yansımaları Dünya örnekleri üzerinden değerlendirilmekte ve Türkiye'deki yansımaları analiz edilmektedir. Türkiye'nin yeşil parti deneyimi siyasi yaşama belirgin bir biçimde etki edecek bir düzeye erişememiş olsa da artan çevre sorunları ve yurttaşların çevreye olan duyarlılığındaki artış, siyasi partilerin gerek parti programlarında gerekse de seçim beyannamelerinde çevreye yer vermeleri sonucunu doğurmuştur. Bu çalışmada, 24 Haziran 2018 Türkiye genel seçim sonuçları çerçevesinde mecliste temsil hakkı kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), İyi Parti (İYİ Parti) ve

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ebsipahi@erbakan.edu.tr

² Araş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sdincer@erbakan.edu.tr

Halkların Demokratik Partisi (HDP)'nin parti programları temel alınarak ve 1 Kasım 2015 genel seçimleri ile 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ait partilerin seçim beyannameleri üzerinden, onların çevreye yönelik yaklaşımları analiz edilmektedir. İncelenen bu beş partiye ek olarak, Türkiye'de yeşil siyasetin örneğini oluşturan Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nin parti programı da ayrıca değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışma, belirtilen analizler üzerinden Türkiye'de yeşil ideolojilerin yeşil siyaset üzerindeki etkilerine dair literatürdeki boşluğu gidermeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Siyaset, Ekofaşizm, Ekofeminizm, Ekoliberalizm, Ekososyalizm,.

Giriş

İçinde yaşadığımız dönemde sosyalizm, anarşizm, faşizm, feminizm, liberalizm gibi düşünsel akımların ekolojik bunalımın ve beraberinde getirdiği yeşil düşüncenin etkisi ile yeniden yorumlandığı, bu bağlamda siyasal ideolojilerin savlarının, yöntemlerinin ve bakış açılarının yeniden ele alınarak ekolojik krizin çözümüne odaklanan bir niteliğe doğru evrildiklerini ifade etmek olanaklıdır. Bu noktada gündeme gelen ekofaşizm, ekososyalizm, ekofeminizm gibi yeşil ideolojik akımlar; giderek ulus devletleri aşan bir bakışla ve çevre sorunlarına bütüncül bir biçimde odaklanan eğilimler haline gelmektedirler. 1960'larla ortaya çıkan çevreci girişim, eylem ve toplumsal hareketlerin bir sonucu olarak politik bir anlam kazanan çevreciliği, zaman içinde güçlenerek, ekolojik kaygıları kendisine ilke edinen yeşil partiler kurulmaya başlanmıştır.

Yeşil düşünce Türk siyasetinde de kendisine yer bulmuştur. Önceleri sivil toplum içinde doğan yeşil hareket, zaman içinde siyasi parti olarak da örgütlenmiş ancak çalışmalar uzun süre sürdürülememiştir. Türkiye'de Yeşiller Partisi iki defa kurulup feshedilmiş, son olarak 2012'de Eşitlik ve Demokrasi Partisi ile birleştirilerek, Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi adıyla Türk siyasi hayatında kendisine yer edinmiştir. Ne var ki Türkiye'nin yeşil parti deneyimi iktidarı ele geçirecek ya da siyasal iktidar üzerinde baskı oluşturacak bir boyuta hiçbir zaman ulaşamamıştır. Bununla birlikte, artan çevre sorunları ve küresel ölçekte çevresel sorunlara ilişkin alınan bağlayıcı kararlar sonucunda, gerek siyasi yaşamın temelini oluşturan oy kazanma saik, gerekse de doğanın korunması düşüncesi ile ana akım siyasi partilerin de kendi kuruluş programlarında ve eylem planlarında çevreye özel olarak yer vermeleri söz konusudur.

Bu çalışmada öncelikle yeşil ideolojilerin ortaya çıkış süreci, devamında karşımıza çıkan ekofaşizm, ekofeminizm, ekososyalizm ve ekoliberalizm ideolojilerinin temel düşünsel yaklaşımları ile aktarılmakta, yeşil ideolojiler ekseninde yeşil siyasetin nasıl şekillendiği dünya örnekleri üzerinden ele alınmaktadır.

Söz konusu, ideolojilerin dünyada yaşadığı siyasallaşma sürecinin Türkiye'deki izdüşümü yeşiller partisi örneği üzerinden değerlendirilerek, Türkiye'de çevre konusunda yeşil siyasetin siyasi partilerin çevre konusunda farkındalığına ve duyarlılığına etkisi analiz edilmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de 24 Haziran 2018 seçimlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grup kurabilen partilerin ve yeşil parti örneği olan Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi'nin çevreye yönelik politikaları, parti programları, 1 Kasım 2015 ve 24 Haziran 2018 genel seçimleri için açıklanan seçim beyannamelerinin metin analizi yapılarak, ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.Yeşil İdeolojiler

İnsanoğlu var olduğundan itibaren doğaya hükmetme çabasında olmuş, tarihin her evresinde de doğa üzerinde olumsuz etkileri olan bir tür olagelmıştır. Ne var ki, Sanayi devrimi ve ardından yaşanan dünya savaşları ile insanlık daha önce hiç olmadığı kadar doğayı tahrip eder ve kirletir bir hale gelmiştir. Bu nedenle zaman içinde çevre kirliliği ve doğanın tahrip edilmesi ile mücadele çabaları insanlığın gündemine gelmiştir. Özellikle 1960'lar ile çevreye yönelik kaygıların artması, ekolojik düşüncenin gelişimi, çevreyi anlamak ve sorunları çözmek adına yeni kavramların ve düşüncelerin doğuşunu beraberinde getirmiştir.

Bu süreçte ekolojik sorunlara farklı noktalardan bakmaya çalışan yeşil ideolojileri sağ-sol siyasi görüşler içine konumlandırmak veya yerleşik felsefi düşünceler bağlamında anlamaya çalışmak güç olup, Heywood'un ifadesiyle yeşil düşüncelerin temelini "ekolojizm" olarak ifade etmek daha doğru olacaktır (2013: s.260). Bu noktada ekolojizm; "insanın dışındaki doğal dünya ile olan ilişkilerinde, sosyal ve politik yaşam tarzlarında radikal değişiklikler gerektiren, sürdürülebilir ve gerçekleştirilebilir bir varoluş biçimi (Dobson, 2007: s.150)" olarak tanımlanabilir.

21. Yüzyıla gelindiğinde, artan çevresel sorunlara -doğayı odağına yerleştiren- farklı bakış açılarından yaklaşma gereksiniminin ortaya çıkması ile ekofaşizm, ekofeminizm, ekososyalizm ve ekoliberalizm gibi yeşil ideolojik yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Her ne kadar farklı noktalardan yaklaşılsa da yeşil düşünceye temel rengini doğa vermektedir. Zaman içinde bu yaklaşımlar politika alanında da esin kaynağı olmuş, çevreye ilişkin politikalar geliştirilmesinden yeşil partilerin oluşumuna değin önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde insan dışındaki doğa algılayışı üzerinden biçimlenen bu düşünsel yaklaşımları kısaca açıklamak yerinde olacaktır.

1.1. Ekofaşizm

Ekofaşizm; belli bir ekonomik, sosyal ve politik örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkan faşizme eklenen “eko” ön eki aracılığı ile onu bireylerin kendi çıkarlarını ve hatta yaşamlarını devletin esenliği ve zaferi için feda etmelerini gerektiren totaliter bir düşünce sistemi olmak yerine, doğayı merkezine alan ancak doğanın iyiliği için yine bireyi sınırlayan radikal bir çevreci anlayışın öznesi hale getirmektedir.

Zimmerman’ın tanımlamasına göre ekofaşizm, bireylerin çıkarlarını doğanın organik bütünü olan toprağın refahına ve şerefine kurban etmelerini gerektiren bir totaliter hükümet anlayışıdır. Bu anlayışa göre, toprağı kirletmek, çevreye zarar vererek onu bozmak devletin istikrarı ve güvenliğini de tehdit eder (2008: s. 531-532). Bakıldığında eko faşist düşünce bencil bireylerin doğayı kirletmeleri ve ona zarar vermeleri olasılığına karşı doğanın korunması gereksinimi ile hareket etmektedir. Orton’un ifadesi ile “ekofaşizm kibirli ve çevreci ekolojik hareketlere karşı sosyal ekolojik köklere sahip bir kavramdır” (Orton’dan akt., Hofmann, 2018).

Ekofaşizm düşüncesini olduğu gibi esas alan bir hükümet sistemi bulunmamaktadır. Buna karşın temel sloganı kan ve toprak olan Nazi Ekolojisinde ekofaşizmin izlerine rastlamak olasıdır. Nazilerin totaliter düşünceleri ve ekolojik hassasiyetlerini aynı potada eritmeleri bir çelişki gibi görünse de “doğa kanunlarına tabi olan insan” düşüncesi ile kendi ideolojilerini oluşturduklarına ilişkin değerlendirmeler de yapılmaktadır (Olgun, 2017a: s.273).

Nazi ekolojisinin temelini ise Haeckel’in düşünceleri oluşturmaktadır. Haeckel’e göre doğa dengeli ve bütüncül bir organizmadır ve doğada bulunan tüm varlıklar aynı yapıdan oluşmaktadır. Bu varsayım ile insanın ve hayvanın aynı doğal statüye sahip olduğu ve insanın mutlaka yaşantısında doğayı rehber edinmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (Bramwell, 1989: s.40-43). Naziler de doğanın sözü edilen üstünlüğü çerçevesinde kendisini ayakta tutabilen canlıların ekolojik sistemde ayakta kalmaları gibi kendi ırklarının da güçlenmesi ile hayatta kalabileceklerini düşünmektedirler. Kısmen Sosyal Darwinizmi çağrıştıran bu anlayış Nazilerin yaklaşımının temelini oluşturan ırklarının üstünlüğünün doğa ile özdeşleştirilerek anlaşılmasını sağlamıştır. Sağlıklı bir toprakla sağlıklı bir ırk olunabileceği anlayışı temeline dayanan bu görüşe göre doğa ve insan denge içerisinde.

1.2. Ekofeminizm

Feminist düşüncenin çevresel sorunlara çözüm getirebileceği yaklaşımının bir ürünü olarak ortaya konulan ekofeminizm, çevreci düşüncenin temel argümanlarından biri haline gelmiştir. 1970'lerle birlikte ortaya çıkmış olan ekofeminizm, doğa üzerinde kurulmaya çalışılan tahakküm ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan ekolojik yıkımla, kadın üzerindeki ataerkil tahakküm arasında yakın bir ilişki olduğunu savunan, liberal, kültürel, sosyal ve sosyalist gibi kimi varyasyonları bünyesinde barındıran bir düşünsel akımdır (Olgun, 2017b: s.388).

Kavram olarak "ekofeminizm" ise ilk defa Françoise d'Eaubonne tarafından 1974 yılında "Feminizm ya da Ölüm" kitabında kullanılmıştır, D'Eaubonne yapıtında doğanın yaşamış olduğu tahribatların temel nedenini ataerkil toplum yapısının yaklaşımları olarak açıklamış ve çözüm olarak da feminist bir devrimin yapılması gerekliliğini vurgulamıştır (Howell, 1997: s.231).

Ekofeminizmi açıklayan Warren'a göre; ilk olarak doğa üzerindeki tahakküm ile kadın üzerindeki tahakküm arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bu tahakküm kavranabilirse ataerkil toplumun yapısal kodları çözülecek, doğa ve kadın üzerindeki tahakküm ortadan kalkacaktır (Warren'dan aktaran; Kırılı, 2015b: s.166). Bu bağlamda ekolojik bir perspektif barındıran feminizm, yaşanan ekolojik sorunlara çözüm olabilir. Warren'a göre ekofeminizmin feminist bir bakış açısına sahip olmasını ataerkil yapıya yapmış olduğu vurgu sağlarken, ekolojik çizgiye oturmasını da doğanın değerini bilen ve onun korunması gerekliliğine dikkat çeken yaklaşımı belirlemektedir.

Ekofeminist düşünce düalist yaklaşımı reddeder. Bu noktada ekofeminist düşüncenin eleştirisi erkeğin akılla, kadının ise doğa ile özdeş tutulmasıdır. Bu tür bir düalizm erkeğin kadın ve doğa üzerinde egemen olmasına neden olmuştur (Plumwood, 2004: s.12). Ekofeminizm bu ikili yapının ortadan kalkması için kadının değer gören bir konuma gelmesini savunmaktadır. Temel olarak incelendiğinde ekofeminizm düşüncesi bu minvalde gelişse de birbirinden çok farklı yaklaşımları bünyesinde barındırır. Bu farklı düşüncel yaklaşımlar liberal, kültürel, sosyal ve sosyalist ekofeminizmdir. Bu dört akımın hepsi de insan ile doğa arasındaki ilişkinin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Kısaca bu ayrılıklara neden olan temel düşünsel noktaları şu şekilde özetlemek olanaklıdır:

Liberal Ekofeminizm düşüncesi, liberal feminizm düşüncesinde olduğu gibi, yapılacak yasal değişikliklerin çevre açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkaracağı varsayımına dayanmaktadır. Diğer bir anlatımla, yapılacak yasal düzenlemeler, doğa ve insan arasındaki ilişkilerin düzelmesini sağlayacaktır. Bu tür bir reformist yaklaşımla konuya yaklaşan düşünürler,

doğadan bahsetmek yerine çevre sorunlarından bahsetmeyi tercih ederler (Tamkoç, 1996: s. 79-80).

Kültürel ekofeminizm, ataerkil düşünce yapılarının kadını aşağılaması neticesinde ortaya çıkan bir başkaldırı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu başkaldırıta sezgi, şefkat, duygu ve beden gibi kadınlara has özelliklerle temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle, kültürel ekofeminizm, ekolojik sorunların temelini de ataerkil yapıların tahakkümü ile ilişkilendirmektedir (Carlassare, 2000: s.94). Tahakkümün kırılmasının yolu ise ataerkil yapının kontrolünü aşarak kadının kendi üzerindeki tayin hakkını elde edebilmesi ve kadın kültürünün merkeze yerleştirilmesidir.

Sosyal ekofeminizmde ise doğanın tahakküm altına alınması insanların birbirleri üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığı görüşü hakimdir. Ortaya çıkan tahakkümün ortadan kalkması için sosyal hiyerarşilerin yerine toplumların yeniden -yerelleşme çerçevesinde- örgütlenmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Merchant, 2005: s.162-163). Kadınların kurulacak yerel topluluklarda gerçek yerlerini almaları neticesinde, sorunların çözüme kavuşabileceği ve tahakkümün etkisinin kırılacağı savunulmaktadır.

Son olarak, sosyalist ekofeminizm, tahakküm analizinin ve çözüm yollarının sadece cinsiyet ve sınıf temelli olmaması ve birçok diğer temel etmenlere dayanması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Carlassare, 2000: s.91-92). Sosyalist ekofeminizm, feminizmden güç alan bir yaklaşımla, doğanın ve kadınların sömürsünü yükselen bir ataerkil kapitalizm kaynaklı olduğu savından yola çıkmaktadır. Kadının tahakküm ilişkilerinin bir nesnesi olarak kalmasını engellemenin yolunu ise mevcut olan kapitalizmin kaldırılmasında bulur. Sosyalist ekofeminizm, sert, kararlı ve radikal söylemleri sebebi ile de eyleme dökülmesi en olası ekofeminist yaklaşım olarak yorumlanabilir.

Genel olarak incelediğimizde bugünün dünyasında kurulan yapılar ile oluşan tahakkümlerin ortadan kaldırılması ve doğanın nesne konumuna indirgenerek zarar verilmesinin engelleyebilecek düşünsel yaklaşımların var olmasını ekofeminist düşünce kadının kurutuluşunda görmektedir. Süregelen doğa ve kadın üzerindeki tahakküme çözüm olabilecek de kadındır. Özetle, kadının tahakkümden kurtulması ile de doğa tahakkümden kurtulacaktır.

1.3. Ekososyalizm

Yeşil düşüncenin temelinde sosyalist bir eğilim bulunduğu konusunda yaygın bir kanı bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle dile getirilen ekososyalizmin temel düşüncesi doğaya verilen zararlarının merkezinde kapitalizmin olduğu savıdır. Günümüz kapitalizmin

dizginlenemez tüketim hırsı ile doğayı bir üretim nesnesi, hammadde kaynağı ve atık havuzu olarak kullanması ve yine, doğa ile bir çatışma içinde bulunması söz konusudur (Keleş, 2015). Bu noktada ekososyalist düşünce iki temel argümana dayandırılabilir. Bunlardan ilki, mevcut kapitalist ülkelerde kaynak israfının, gösterişli tüketim alışkanlıklarının ve hızlandırılmış bir doğa yıkımının belirgin bir biçimde varlığını sürdürmesi, ikincisi de yaşanan bu yıkıma karşılık gerçek bir uygarlık inşa edilmek isteniyorsa doğal çevrenin korunması konusuna özel bir önem verilmesi gerekliliğidir (Löwy, 2005: s.18-19). Ekososyalizme göre ortaya çıkan bu yıkımın önüne geçebilmek için ekolojinin kalan kaynakları ile insanların gerçek ihtiyaçlarını karşılayabilme düşüncesi ve sosyalizmin sınıfsız bir toplum anlayışının sentezlenmesi gerekir. Bu noktada gündeme gelen ekososyalizm, üreticilerin üretim araçlarına sahip olduğu, büyümenin sınırları içerisinde gerçekleştiği, doğanın insanlar için bir kaynak olarak görülmenin ötesine geçerek içkin bir değere sahip olduğu, ekosistemlerin onarıldığı ve onarılan bu yapıların toplumsal bir ilke ile korunup sahip çıktığı bir toplum modeli önermektedir (Benlisoy, 2017: s. 318-319). Diğer bir anlatımla bir sistem önerilirken, bireyselleşmiş tüketim mantığından da uzaklaşılması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

Ekolojik Sorunların çözümünde, kontrollü ve demokratik bir planlama modeli ortaya koyan ekososyalizm, eşitlikçi bir yaklaşım ile üretim ve tüketim araçlarının ekolojik anlayış ekseninde demokratik bir yöntemle belirlenmesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Kapitalizmin doğayı sömüren gereksiz üretim araçları yerine insani gereksinimlerle örtüşen bir üretim modelini benimser. Sermaye egemenliğinden uzak, insan ve doğa odaklı üretim mantığının egemen kılınması önerisi vardır (Löwy, 2018: s.2-5).

Tıpkı ekofeminist yaklaşımda olduğu gibi ekososyalizmde de tahakküm kavramına odaklanılmaktadır. Konuya ilişkin olarak Bookchin, ortaya çıkan sorunların aşılabilmesi için insanın doğa üzerinde, erkeğin kadın üzerinde ve devletin toplum üzerinde var olan tahakkümün ortadan kaldırılması, devamında ise teknolojik kurumsal ve kültürel anlamda yeni olan ve hiyerarşik olmayan bir toplumun oluşturulması gerekliliğini dile getirmektedir (2014: s. 44-45). Bookchin'in söylemlerinden de anlaşılacağı üzere temel sorunlar tahakküm ve hiyerarşidir. Bu durum, sınıf sorununun ötesinde farklı bir bakış getirmektedir. Toplumun yaşadığı sorunlar sadece emek ve sermaye arasında yaşanan çatışmaların bir ürünü değil, toplumun genelinde hakim olan hiyerarşik ilişkiler altında ortaya çıkan tahakküm anlayışından kaynaklanmaktadır (Bookchin, 2017: s.47-48).

Bu nedenle Bookchin aynı zamanda ekososyalizmi çevre sorunları konusunda belirgin ve çözümleyici bir politika geliştirmedeği ve doğaya insan merkezli bir bakış açısından

yaklaşıldığı gerekçesi ile eleştirmektedir (Sezer, 2015: s.130). Bunun yerine sosyal ekoloji³ önermesinde bulunmaktadır. Bookchin sosyal ekoloji yaklaşımına ekososyalizmden farklı bir boyutla ele almıştır. Bookchin ortaya koyduğu ilkelerin devamında ekolojik sorunların nasıl çözülebileceği hususunda ise tespitleri şu şekildedir (Bookchin, 2014: s. 57-59): Toplumun bütününde var olan hiyerarşinin kaldırılması gereklidir. Bunun için mülkiyet kavramı kaldırılmalıdır. Doğayla olan kavganın aslında insanın insanla olan kavgasının bir tezahürü olduğunu savunmaktadır. Bunun ortadan kaldırılması için ekoloji hareketinde tahakküme ilişkin tüm sorunlar ortadan kaldırılmalı, sadece kirlenme ve koruma düşüncesinden ziyade doğaya yönelik radikal bir devrim fikri geliştirilmelidir.

1.4. Ekoliberalizm

Bilindiği gibi bireyi merkeze alan bir yaklaşım çerçevesinde ortaya çıkan liberalizm, devletin müdahale alanlarının kısıtlı olduğu ve mülkiyet hakkına dayalı bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak bakıldığında liberalizm ve ekoloji ilişkisinde iki farklı düşünce karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi liberalizm ve ekolojinin birlikte kullanılmasının tartışmalı bir konu olduğu ancak, liberalizmin çevrecilik anlayışı ile kullanımının daha uygun olacağı yönündedir (Dobson, 2007: s. 150). İkinci düşünce ise liberalizm ve ekolojik düşüncenin birbirini dışlayan yaklaşımlar olmadığı görüşüdür (Kırlı, 2015a: s.75).

Ekoliberalizm, kapitalist sistem içinde kendine özgü çözümleri ile ekolojik bunalıma çözüm bulma çabasındadır. Bu çaba bir yandan daha uygulanabilir ve gerçekçi olma boyutuyla olumlanırken, diğer yandan da sorunlara kökten bir çözüm getiremediği ve yalnızca ekolojik krizi zamana yaydığı düşünülebilir. Örnek olarak kirleten öder ilkesi gibi liberalizm doğaya verilen zararların tazminine ilişkin kendine özgü çözümler üretmektedir. Öte yandan liberalizmin bireyin gelişimine sağladığı katkının da bir biçimde onun çevre bilincini de geliştireceği ve bireyin kendi birey çıkarını korumak ve kendi doğasına sahip çıkmak amacı ile çevreyi korumaya yöneleceği ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile liberal yaklaşımlar ile ortaya konulan öneriler, bireyin isteklerini esas alan uygulanabilir politikalar ortaya koymaktan ibarettir.

---

³ Murray Bookchin tarafından ortaya konulan sosyal ekoloji kavramı sosyalist bir anlayış kapsamında gelişen ekososyalizm düşüncesinden farklılıklar göstermektedir. Ekososyalizmin ekolojik sorunları kapitalizm eleştirisi üzerinden değerlendirmesinin aksine sosyal ekoloji kavramında Bookchin ekolojik sorunları farklı bir perspektifle ele almaktadır. Onun bakış açısı, ekolojik bir korumanın ötesinde toplum içindeki sorunlara da bir çözüm bulma arayışını yansıtmaktadır. Oluşturulacak toplum yapısında tahakküm olguları ve hiyerarşi tamamen ortadan kaldırılmalıdır. Çevre sorunları da tahakküm ilişkilerinin ortadan kaldırıldığı ekolojik nitelik taşıyan bir toplumun oluşturulması ile çözülebilecektir.

Liberal yaklaşımların ekolojik düşünce ile aynı perspektifte olduklarına dair yaklaşımları genel olarak toparlayacak olursak; Kırılı'ya göre liberal anlayış ekolojik fikirlerin ortaya konulabilmesi için gerekli ortamı hazırlamakta bireyin özgürlüğünü sağlamaktadır. Bu durumda küçülen devletle birlikte bireyin artan egemenliğinde çevreye duyarlı örgütlenmelerin daha kolay oluşabileceği düşünülmektedir (Kırılı, 2015a: s.101-102).

Yeşil ideolojiler genel olarak kendilerini geleneksel sağ/sol ayrımından ayrı konumlandırmak istemelerine rağmen genel olarak sol perspektiften bir ideolojik eğilim ortaya koymaktadırlar. Ancak son zamanlarda muhafazakarlık eğilimlerindeki yükselişle birlikte çevreyi koruma düşüncesinde de muhafazakarlık gündeme gelmektedir (Dobson, 2007: s. 159-160). Bu noktada özellikle muhafazakarlık ve çevrecilik arasındaki ilişkiye dikkat çeken Pilbeam'ın düşünceleri dikkate değerdir (2003): Ona göre muhafazakarlık düşüncesi sadece muhafaza etme fikri ile sınırlandırmak eksik bir yaklaşım olmakla birlikte, muhafaza etme ve olanı koruyarak belli sınırlar çerçevesinde ilerleme ki bu ilerlemede özellikle bilimsel iddialara şüphe ile bakma yaklaşımı muhafazakarlık ve çevrecilik düşünce arasındaki ortak noktalardan birisidir. Bunun yanında geleneksel muhafazakârların serbest piyasaya mesafeli yaklaşımını çevreci düşüncede de görmek olanaklıdır. Aslında kapitalist düzene mesafeli yaklaşımın nedeni dünyanın doğal durumunun denge ve istikrar çerçevesinde ilerlemesine olan inançtan kaynaklanmaktadır. Her ne kadar ortak yönü bulunmadığı önyargısı mevcut olsa da çevrecilik ve muhafazakarlık düşüncesinin ortak yanlarını da göz ardı etmemek gerekir. Ancak muhafazakarlığın radikal adımlar atma noktasındaki çekimser tutumu ve çevresel sorunlara karşı oluşan yaklaşımların daha fazla muhalif eylemsel tavırları ve tutumları içermesi, yeşil ideolojilerin sol düşünceye yakın olduğu izleniminin oluşmasına neden olmaktadır.

Çevre sorunlarına çözüm bulabilmek adına yeşil ideoloji olarak literatürde yer edinen düşüncelerin temelinde doğa olmakla birlikte fikirlerin temelini oluşturan ideolojik çerçeveden tam olarak kurtulmadan doğayı bu ekseninde anlama çabası kapsayıcı ve genel kabul görmüş bir yeşil ideolojinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Esasında Heywood'un belirttiği üzere sağ-sol perspektiften uzak ekolojizm fikrini benimseyerek ortaya çıktıkları çevre-doğa yaklaşımından "eko" ön eki sonrasında bağlı oldukları ideolojilerin daha baskın olmaları neticesinde kapsayıcı bir ekolojik bir modelin ortaya çıkmaması neticesinde yeşil siyasetin ideolojilerden fikirselleşmesiyle birlikte ekolojizm anlayışına dayalı bir düşünce ile niş parti örnekleri ekseninde ortaya çıktığını görmemiz mümkündür.

2. Yeşil Siyasetin Doğuşu

Ekolojik bunalımın beraberinde getirdiği çözüm arayışları ve ideolojik düşüncelerin yansımaları olarak siyasal ve toplumsal yaşamda kimi örgütlenmeler, 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu noktada gündeme gelen yeşil siyasetin düşünsel temelini; toplumsal, politik, ekonomik ve kişisel faktörlerin ve aktörlerin toplumsal değişimi sağlamadaki önemini ve karmaşıklığının anlaşılabilir olarak, ekolojik krize yönelik verilen tepkilerin bir yansıması neticesinde daha sürdürülebilir bir toplum için, değerlerde ve yaşam tarzlarında değişiklikler içeren yeniden yapılandırılmış sosyal, ekonomik ve politik yapılar ortaya koyma düşüncesi oluşturmaktadır.

Bu bağlamda yeşil siyasete yönelik sağ ve sol yaklaşımlar çeşitlilik göstermesine karşın odaklanılan ortak sorular; doğanın korunarak nasıl inşa edileceği, ekolojik dengenin için kullanılacak yöntemlerin neler olduğu ve sürdürülebilir bir çevre anlayışının nasıl sağlanacağıdır. Bu noktada çevresel yaklaşımların tamamlayıcısı olarak gündeme gelen yeşil siyasetin temelinde özgürleştirici bir çevrenin sorgulanarak, adem-i merkezîyetçi, katılımcı demokrasi anlayışını merkeze alan, karşılıklı bir yardımlaşma çerçevesinde insana ve doğaya saygı ilkesini benimseyen, yaşamın iyileştirilmesi için çalışmalarda bulunmayı kendisine amaç edinen bir çerçeve anlayış bulunmaktadır (Özer, 2001: s.179-181).

Yeşil siyasetin ortaya çıkmasındaki etmenlerin başında dünyanın toplumsal hareketleri deneyimlemesi gelmektedir. Toplumsal hareketler ile modernizmin sonucunda ortaya çıkan endüstriyel büyümenin ve teknolojik gelişmelerin ortaya koyduğu değişimlere karşı çıkarak alternatif bir yaşam tarzı oluşturulabileceği iddiası yatmaktadır. Ancak ortaya çıkan bu yaklaşımlarını istemelerinin siyasi partiler tarafından karşılanma noktasında ise belirgin eksiklik yaşamıştır (Kılıç, 2002: s.98-99). Bu durum toplumsal hareketlerin karşıt tutumlarını yeni bir oluşum biçiminde ortaya koymalarına yol açmıştır. Bu karşıt durum mevcut düzen içinde bulunan fikir ve kurumlara karşı muhalif bir tutum takınmalarına neden olmuştur.

Yeşil siyasetin ortaya koyduğu politikalar, yeni toplumsal hareketin söylemlerine ek olarak birey merkezli bir yaklaşımla, tüketim ideolojisinin terk edilmesi, yenilebilir enerji kaynaklarına yönelme ve kendi kendine yetebilen bir ekonominin ortaya konulması şeklinde olmuştur (Porrit, 1989: s.134). Yeni toplumsal hareketlerin bir sonucu olarak yeşil partilerin sahip oldukları ağsal hareketleri ve istekleri alışlagelmiş siyasi partilerde kendilerine yer edinme güçlüklerini de beraberinde getirmiştir. Hiyerarşiyi dışlayan dış paydaşlara açık yapısı yeni bir oluşum olarak yeni bir eylem biçimi, bir siyasi tarz olarak ortaya çıkmıştır (Önder,

2003: s.135). Ortaya çıkan bu yaklaşımların şüphesiz en temel sonucu yeşil partilerin doğması olmuştur.

Kendilerine klasik çevreci hareketlerden farklı olduklarını göstermek adına “yeşiller” nitelmesi yapan bu oluşumlar özellikle Alman ekolojik hareketinin yakaladığı başarı ile popülerlik kazanmıştır. Bu dönemden sonra ortaya çıkan ekolojik partiler kendilerini tanımlamada “Yeşiller” kavramını kullanmışlardır (Haklı, 2017: s. 446-447).⁴

Geleneksel politik ve ekonomik politikaların ekosistemin tahrip edilmesine yol açtığını ve gelecek kuşakların yaşamını olumsuz etkilediğini iddia ederek, doğayı anlama ve onu korumaya yönelik bir değerler sistemi ortaya koymayı hedefleyen Yeşil partiler, çevreye özel olarak odaklanmaları ve temel politika alanı olarak ekolojiyi kabul etmeleri nedeni ile dar kapsamlı Niche(Niş) partiler bağlamında değerlendirilmelidirler. Bu noktada Yeşil partilerin etki alanlarını anlayabilmek ve politik alandaki yansımalarının neler olabileceğini öngörebilmek adına Niş parti kavramını kısaca analiz etmek yerinde olacaktır.

Konuya ilişkin literatür incelendiğinde “niş” partilerin birkaç tanımının olduğu görülmektedir. Adams ve diğerleri (2006: s. 513) niş partileri; merkezde yer almayan bir ideoloji ekseninde değerlendirmekte ve aşırı milliyetçi, komünist veya yeşil partiler gibi sınırlı bir alanda varlık gösteren radikal partiler olarak tanımlamaktadırlar. Özellikle Niş partilerin ortaya koydukları parti manifestoları incelendiğinde; onların dar bir politika alanına sahip oldukları ve kendilerini yeşil, radikal ve etnik gruplar arasında konumlandıkları görülmektedir. Bu bağlamda niş partiler, gündeme getirdikleri konular bakımından irdelendiğinde; geleneksel sol-sağ ayrımına uyan tartışma alanlarına girmeyen konulara eğildikleri ve geleneksel olarak partilerin sınıf temelli yönetimlerini reddettikleri görülmektedir (Meguid, 2005: ss. 347-348; Meyer and Miller, 2015: s. 261-262). Bu partilere üyelik mekanizması “herkese açık” olmakla birlikte, sadece bir konu üzerinde yoğunlaşmaları nedeni ile çok fazla üyeye ve oy potansiyeline sahip değillerdir. Ele aldığı konular merkez partilerin ele almayı gözden kaçırdığı ya da ihmal ettiği alanları oluşturmaktadır.

Niş partilerin tanımından yola çıkılarak, yeşil partilerin de bu tür partilere örnek oluşturduğunu ifade etmek olanaklıdır. Bakıldığında çevre konusu uzunca bir süre ana akım siyasi partiler tarafından ihmal edilmiş, bu ihmal neticesinde yeşil partiler ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum ihmal edilen alanların incelenmesi açısından olumlu bir adım olmakla

---

⁴ Aynı zamanda yoksulluk, ayrımcılık, LGBT hakları gibi diğer bazı toplumsal sorunlara karşı örgütlenmelerin de siyasi ayağını yeşil partiler oluşturmuştur.

birlikte, yeşil partiler niş parti kimliklerinden uzaklaşmadan sadece çevreye yönelmeleri ve çoğu zaman diğer toplumsal alanlarda politika önerileri ortaya koyamamaları nedeniyle kısıtlı bir alanda faaliyetlerini yürütmek zorunda kalmışlardır. Günümüzde ise çevresel sorunların dikkat çeken boyutlara ulaşması ve dünyada konuya ilişkin farkındalığın artması ile merkez partilerin de gerek sorunlara çözüm bulma, gerekse de toplumda artan çevresel duyarlılık üzerinden oy potansiyelini artırma düşüncesi ile konuya ilgi göstermeye başladıkları görülmektedir. Bu bağlamda yeşil ideolojilerin yeşil siyaset üzerindeki yansımaları ele alınırken, yalnız yeşil partilere odaklanmak yeterli olmayıp, aynı zamanda ana akım siyasal partilerin çevreye olan ilgilerindeki artışın da analiz edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın ilerleyen kısımlarında Türkiye örneği üzerinden bu tür bir değerlendirmeye gidilecektir.

3. Dünyadan Yeşil Parti Örnekleri

20. yy'ın son çeyreği çevre hareketleri, sosyalist ve kapitalist ekonomik gelişmenin ortaya koyduğu yaklaşımlar neticesinde doğanın yıkımına muhalif bir yaklaşımla yeşil partiler bağlamında ortaya çıkmıştır (Üste, 2015: s.43). İnsanın ait olduğu çevrenin ve çevreyle olan ilişkilerin sorgulandığı bir platform ortaya koyma çabasının mevcut siyasi partilerde uygulanma alanı bulamaması yeni bir örgütlenme eğilimi ile yeşil partilerin kurulması ile sonuçlanmıştır. Dünyada çevreci hareketler neticesinde yeşil partiler Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde ortaya çıkmıştır. Çevreci yaklaşımlar ile temellenen çevreci yeşil partiler kurulmuş önceleri dernek ve topluluk olarak yapılan örgütlenme bir kurumsal kimlik kazanmıştır.

Ancak ekolojik hareketlerin sahip oldukları protesto, hareket siyaseti anlayışı ve kurumsal yapılanma nedeni ile parti siyasetine geçiş aşamasında ciddi zorluklar yaşanmasına neden olmuştur (Göktolga, 2013: s.132-133).

1970 ile 1980 yılları arasında ilk yeşil parti 1972 yılında Yeni Zelanda'da kurulmuş ve 1980 sonrasında dünyada yeşil siyasi partilerin sayısı artış göstermeye başlamıştır (Keleş, 2016: 305). Avrupa'da yeşil partilerin ortaya çıkışı ise 1973 yılında Birleşik Krallık 'ta kurulan Ekoloji Partisi ile olmuştur. 1987 yılında, Ekoloji Partisi ismini Yeşiller Partisi olarak değiştirmiş ve 1989 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde %15 gibi önemli bir başarı elde etmiştir. Ayrıca Belçika'da yeşil partinin avam kamarasında ve senatoda temsilci kazanması, yeşil partilerin ilk başarısı olarak tarihe geçmiştir. Bunlara ek olarak, ekoloji, sosyal düşünce ve sosyal adalet, demokrasi, adem-i merkezîyet ve şiddete karşı tavırları ile Alman yeşiller

partisi federal mecliste 27 sandalye ile temsil hakkına sahip olmuştur. (Rothacher 1984, Müller 1985).

Yeşil partilerin yeşil ideoloji temelli olarak ortaya koydukları parti programları incelendiğinde temel olarak dört esasa dayandığı görülmektedir. Bunlar: ekoloji, toplumsal düşünce ve sosyal adalet, herkes için demokrasi ve âdem-i merkeziyetçi bir yönetim anlayışı ve şiddet karşıtlığıdır (Rothacher, 1984: s. 110). Temel ilkelerinin yansırı yeşil partiler genel olarak ülkelerinde uygulanan politikalara da muhalefet görevi de üstlenmişlerdir. Bu minvalde yeşil partilerin dünya örneklerini incelediğimizde iki temel örnek olan Almanya ve İngiltere yeşil partilerine bu çalışma kapsamında yer vermek yerinde olacaktır. Bu iki ülkenin örnek olarak seçilmesinde temel amaç, yeşil siyasetin ögesi olarak politik alana ilk atılmalarının yanında, Alman Yeşiller Partisi'nin İngiliz Yeşil Parti'ye kıyasla niş parti olma kimliğini genişleterek siyasal yönetim mekanizmasına dahil olabilmesidir. Diğer bir ifade ile İngiliz Yeşil Parti'nin niş parti kimliğini muhafaza etmesi, buna karşın Alman Yeşiller Partisi'nin ise politika alanını genişletmesi gibi farklılıklarının yanında, söz konusu partilerin kurulma süreçlerinin de farklılık göstermesi açısından bu iki ülke örneği seçilmiştir.

3.1. Alman Yeşiller Partisi (Bündnis 90 / Die Grünen)

Yeşil ideolojiler bağlamında Almanya örneğini ayrı bir değerlendirmeye tutmak yerinde olacaktır. Özellikle Nazi ideolojisi ekseninde oluşan ekoloji fikrinde, doğanın üstün Alman ırkı için gerekli olduğu savından hareket edilmektedir. Aynı zamanda Alman Yeşiller Partisi, yeşil ideolojilerin politik anlamda görünür hale gelmesinde ve yeşil partilerin diğer ülkelerde gelişmesinde etkili olan bir örnektir. Alman Yeşiller Partisi'nin bugünkü durumuna gelmesindeki önemli olaylardan biri 1968 yılındaki öğrenci protestolarıdır. Protestolarla ivme kazanan yeşil hareket, çevre sorunlarının da artması ile yeni bir biçim kazanmıştır (Bramwell, 1989: s.219). Diğer bir anlatımla, öğrenci hareketleri, vatandaş girişimlerinin artışı ve yeni toplumsal hareketler ile Almanya'da çevre sorunlarının siyasallaşma süreci hız kazanmıştır.

Alman Yeşiller Partisi, bu gelişmelerin bir sonucu olarak her türlü iktidar anlayışını reddeden ve ekolojik düşünceyi benimseyen bir yaklaşımla geleneksel partilerin hiyerarşik oluşumlarının tersine farklı bir yapıda ortaya çıkmıştır. Parti geleneksel iktidar anlayışını reddetmesinin yansırı ekoloji, sosyal adalet, barış ve taban demokrasisi gibi dört temel üzerine kurulmuştur. Bu ilkesel oluşum içerisinde 1983 yılına gelindiğinde partinin ulusal seçim barajını aşarak 23 vekil ile parlamentoya girmesi en büyük başarısı olmuştur (Wall, 2010: s.12).

Yaşanan bu olumlu ivme 1980'lerin sonunda yön değiştirmiştir. Bunun başlıca sebepleri: NATO'ya yapmış oldukları muhalefet, ortaya koydukları mücadeleci tavırlar neticesinde komünist olarak suçlanmaları ve Almanya'nın birleşmesine karşıt olan tavırları olarak ifade edilmektedir. Sözü edilen nedenler ile Alman Yeşiller Partisi 1990 seçimlerinde parlamento dışında kalmıştır (Frankland, 1995: s.17-19). Ancak partinin bu başarısızlığı onun daha ılımlı halkın görüşlerine önem veren bir anlayışa bürünmesini katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda Alman Yeşiller Partisi'nin diğer ülkelerdeki yeşil partilerden farkı siyasette kendine yer edinmiş olmasıdır. Nitekim 24 Eylül 2017 tarihinde yapılan parti seçimlerinde %5 oy ile 63 vekil ile parlamento da temsil edilmektedir (<https://www.bbc.com>, 2018). Yeşil ideolojilerin gelişiminde önemli bir ülke olan Almanya'da yeşil partilerin kendisini siyasi alanda kabul ettirmesi ve belirli oy potansiyeline sahip olarak siyasi karar alma noktasında etkin hale gelmesi, yeşil ideolojilerin diğer ülkelerde de gelişebileceği fikrinin özel bir örneğini oluşturmaktadır.

3.2. İngiliz Yeşil Parti (Green Party)

Yeşil ideolojinin parti yansıması olarak karşımıza çıkan bir diğer örnek ise İngiliz Yeşil Parti'dir. İngiltere'de çevreye karşı oluşturulan kampanyalar neticesinde Avrupa'da ortaya çıkan ilk yeşil parti niteliği taşımaktadır. 1973 yılında "People Party" adıyla kurulan İngiliz Yeşil Parti'nin adı 1985 yılına geldiğinde ismini "Green Party" olarak değiştirmiştir. Parti genel olarak ülke seçimlerinde yüksek oy oranları yakalayamamıştır ancak Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ciddi oy oranlarına ulaşmıştır (Rootes, 1995: s.48-49).

İngiliz Yeşil partinin ortaya çıkması süreci diğer ülkelerdeki yeşil partilerden farklıdır. Parti, karşıt tepkisel toplumsal hareketler sonucunda değil toplumsal bir mutabakat ile ortaya çıkmıştır. Yeşiller, ekonomik büyümeye ve fosil yakıtlara olan güvenin sürmesine ve toplumun yeniden yapılandırılmasının teşvik edilmesine meydan okuyan radikal ve tutarlı bir programı desteklemektedir. Ayrıca, sürdürülebilirlik, eşitlik ve sosyal adalet, iktidarın adem-i merkezileşme ve şiddet karşıtlığı üzerine kurulu değerleri savunmaktadır (Bennie, 1995: s.204).

Benimsemiş olduğu ilkeler ve savunduğu söylemler bağlamında değerlendirildiğinde, İngiliz Yeşil Partisi kendisini sol, özgürlükçü ve yeşil olarak tanımlamaktadır (Carter, 2008: s.234). Ülke siyasetinde savunduğu politikalar bakımından parlamentoda temsil edilme imkanı bulamayan parti niş parti kimliğini koruyarak, politik alandaki faaliyetlerini sürdürmektedir.

4. Türkiye’de Yeşil İdeolojinin Siyasallaşması ve Yeşiller Partisi

Yeşil ideolojilerin siyasallaşarak partileşmesi süreci öncesinde Türkiye’de yeşil yaklaşımların geçişmişine değinmek yerinde olacaktır. Türkiye’de çevreci hareketler dünyadaki örneklerine benzer biçimde 1970’li yıllarda güncel çevre sorunlarına tepki olarak ortaya çıkan gösteriler ve örgütlenmelere ek olarak, aynı dönem konjonktürüne bağlı devlet örgütlenmesi içinde atılan adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk, 2017: s. 447).

Önceleri yerel sorunların dile getirilmesi ile başlayan süreç şu şekilde gelişmiştir: 1975’te Murgul’daki bakır işletmelerinin, aynı yıl Samsun’daki bakır izabe tesislerinin, 1977’de Elmadağ’daki barut ve çimento fabrikalarının çevreye ve tarımsal üretime verdiği zararların yöre halklarının protestosuna konu olmuş, ardından çevreci protestolar genişleyerek, ülke geneline yayılmış ve kitlelerin ilgisini çekmiştir.

1980 yılına kadar Türkiye’de çevre hareketleri, sivil toplum düşüncesi ekseninde cemiyet, dernek veya vakıf örgütlenmeleri biçiminde gerçekleşmiştir. Bu oluşumlar da daha çok yerel sorunlara eğilim gösteren bir eylem politikası üzerinde yoğunlaşmışlardır. 1980’li yıllardan itibaren ise çevre değerlerini koruma ve çevre konusunda bilinç artışı sağlama adına faaliyette bulunma çevresel hareketlerin temel konusu haline gelmiştir. 1987 yılına gelindiğinde ise çevreci hareketlerin siyasal parti şeklinde örgütlenme çabaları yoğunlaşmış; Yeşil Barış Çevre Derneği ve Türkiye Hava Kirliliğiyle Savaş Derneği partileşme doğrultusunda çalışmalar yapmış, sonradan bu hareket “Yeşiller Partisi” adını almıştır (Keleş, 2016: s.312).

6 Haziran 1988 yılında kurulan Yeşiller Partisi, tüzüğünde (Yeşiller Partisi Tüzüğü, 1989: s.18) temel ilkesini “doğanın, ekolojik sistemin, tüm canlıların, toplumsal ilişkilerin, insan hak ve özgürlüklerinin, barış içinde yaşamının korunmasının mücadelesi” olarak benimsemiştir. Bu ilkeler doğaya içkin bir değer atfetmenin yanında insan haklarına, eşitlik, demokrasi gibi temel değerlere yaptığı vurgu nedeni ile çevreyi aşan bir perspektifin varlığını da gözler önüne sermektedir. 1990’lı yıllara kadar süren çevresel protestolardan ayrı olarak bağımsız bir çevrecilik düşüncesinin ortaya çıkmasında Yeşiller Partisi’nin kurulması ve ortaya koyduğu bu geniş perspektif etkili olmuştur. Ancak ilk yeşil parti deneyimi Türkiye açısından 1994 yılında Yeşiller Partisinin kapatılması ile son bulmuştur.

Türkiye’nin ikinci yeşiller parti deneyimi ise 30 Haziran 2008 yılında karşımıza çıkmaktadır. Türk siyasal yaşamının 57. partisi olarak kurulan Yeşiller Partisi (YP), kırk kurucu üyeden oluşan ve altı yıllık çalışma sonucunda ortaya çıkan bir siyasal partidir. Amaçlarının, alternatif yeşil yaşam politikalarıyla tıkanan politika ve demokrasinin önünü açmak (<http://www.milliyet.com.tr>, 2018) olduğunu vurgulayan partinin temel ilkelerini ise doğaya

uyum, sürdürülebilirlik, küresel mücadele, erkek egemenliğinin reddi, şiddet karşıtlığı, doğrudan demokrasi, yerellik, adil paylaşım, özgür yaşam, çeşitliliğin korunması şeklinde sıralamak mümkündür. Yeşiller Partisi'nin siyasi amacı ise tabanda iktidar oluşturmaksızın, devleti ve kurumları eleştirmeyi kendisine görev edinen ve muhalefet görevi üstlenen bir parti olarak belirlenmiştir (Kaya, 2011: s.10-13). İlk yeşil parti deneyiminde olduğu gibi kurulan Yeşiller Partisi'nin siyaset deneyimi de kısa sürmüştü ve 25 Kasım 2012'de Eşitlik ve Demokrasi Partisi ile birleşilerek, Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi adında yeni bir parti kurulması ile tamamlanmıştır.

Günümüzde Türkiye'de Yeşil düşüncenin siyasi parti temsilcisi olarak çalışmalarına devam eden "Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi", gelecek kuşaklar için yaşanabilir bir dünya bırakabilme amacı ile insanların demokrasi ve sosyal haklar için mücadele vererek dünyayı değiştirdiği, emeğine, diline, kimliğine, kültürüne, inancına ve ekosisteme sahip çıktığı, hayatın her alanındaki şiddetin ortadan kaldırıldığı, katılımcı bir demokrasi ile kararların alınabildiği, erkek egemenliğini reddederek, toplumsal cinsiyet eşitliği için mücadele eden Sürdürülebilir, ekolojik ve doğayla uyumlu bir düzen kurmak için çalışmayı ilke olarak benimsemiştir (Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Tüzüğü, s.1).

Türkiye'de yeşil partilerin kısa ömürlü olmaları, kamuoyundaki çevresel duyarlılığın yeni yeni artmaya başlamasına karşın, halen çevrenin ekonomik kalkınma karşısındaki ikincil yeri ve ülkenin siyasal konjonktürel durumu değerlendirildiğinde, Türkiye'de yeşil partilerin ses getirmesi ve varlığını uzun süre devam ettirmesi güç gözükmektedir. Ancak, çevre konusunda artan kamuoyu duyarlılığı, bugün tüm ana akım partileri az ya da çok çevre konusuna programlarında/bildirgelerinde yer vermeye yöneltmiştir.

5. Türkiye'de Partilerin Yeşil İdeolojiler Bağlamında Çevre Politikaları

Siyasi partiler, çevre sorunlarını tamamlayıcı bir politika alanı olarak ele almaları veya çevre politikalarını tek politika alanı olarak görmeleri ile farklılık göstermektedirler. Çevreyi politika alanının odağına yerleştiren partiler genellikle ekolojik perspektifi benimseyen ve niş parti özelliği gösteren yeşil partilerdir. Diğer yandan, merkezde konumlanan ve siyasal iktidar mücadelesi içinde olan partilerin de çevresel sorunları alt politika alanı olarak belirlediği görülmektedir. Bu noktada çevre politikaları oy kazanma sürecinin bir aracıdır.

Siyasal partilerin iktidara gelmeleri durumunda hangi politikaları uygulayacakları kendi parti programlarında ve geleceğe yönelik vaatlerinin sıralandığı seçim beyannamelerinde yer almaktadır. Bu açıdan parti politikalarını incelemenin ilk adımını partilerin ortaya koydukları

parti programlarının değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Partiler, kuruluş dilekçeleri ile hangi ilkeler ekseninde iktidarlarına yön vereceklerine ve geleceğe yönelik planladıkları icraatlarının yanında benimsedikleri ideolojilere de yer vermektedirler. Seçim beyannamelerinde ise partiler iktidarı elde etmeleri durumunda uygulamaya koyacakları politikaları, hedefleri ve hedeflere ulaşmak adına kullanacağı araçları sıralarlar. Partiler için referans metin konumunda olan bu belgelerde çevre politikalarının ele alınma biçimi, ilgili metinde vurgulama sıklığı ve hangi kapsamda yer verildiğine ilişkin açıklamalar, söz konusu partinin çevre duyarlılığını göstermesi noktasında önemli politik ipuçları taşımaktadır.

Çalışmanın önceki kısımlarında da değinildiği üzere, Türkiye’de de yaşanan çevre sorunlarının belirgin hale gelmesi ile çevre konusundaki duyarlılığın artması, iktidarı ele geçirme mücadelesi veren siyasi partiler içinde seçmen kitleleri ikna etme noktasında çevre, önemli bir konu olmaya başlamıştır (Keleş, 2016: s.320).

Her ne kadar 1976 yılında CHP Programında çevre ile ilgili bazı konular yer almaktaysa da sözü edilen çevrenin siyasallaşması sürecine Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren tanıklık edildiği ifade edilebilir (Mutlu, 2002: s.33). Özellikle son yıllarda küreselleşme ve çevre sorunlarının etkilerinin ciddi biçimde Türkiye’de de hissedilmesinin ardından hem çevresel sorunlara çözüm bulma çabası, hem de siyasal ekolojiden iktidar mücadelesinde faydalanma yaklaşımı, çevresel sorunların parti programlarında daha fazla yer edinmelerini sağlamıştır.

Diğer taraftan kitle iletişimin olanaklarındaki artış ile küresel ölçekte uygulamaya konulan çevre politikalarının Türkiye’deki yansımaları, partilerin gündeminde yer tutmaktadır. Türkiye devlet düzeyinde küresel çevre anlaşmalarına taraf olması ile ortaya çıkan etkilenme, iç politikada da ses getirmektedir. Bu bağlamda siyasi partilerin çevreye duyarlılığını gösteren en önemli ölçüt, parti programlarında çevreye ve çevre sorunlarına ne kadar ve nasıl yer vermekte olduklarıdır. Ayrıca iktidar olma potansiyeli taşıyan siyasi partilerin söz konusu yaklaşımları bir anlamda gelecekte o ülkenin çevre politikalarının esasını oluşturacağı için de çok önemlidir.

Bu kapsamda çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde partilerin ortaya koydukları metinler incelenecektir. Ancak Türkiye’de mevcut 74 partiyi incelemenin zorluğu gözönünde bulundurulduğundan, ülke siyasetinde mecliste temsil edilen dört parti üzerinden bir analiz gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda, 24 Haziran 2018 seçimlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde grup kuran Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) İyi Parti (İYİ Parti) ve Halkların Demokratik Partisi’nin (HDP) parti programları, 1 Kasım 2015 ve 24 Haziran 2018 milletvekiliği seçim

beyannamelerinde çevreye ilişkin yaklaşımları değerlendirilecektir. Son iki dönemin seçim beyannamelerinin seçilmesinin nedeni ise partilerde geçen zaman aralığında çevreye yönelik politika önerilerinde ne ölçüde değişiklik olduğunun tespit edilebilmesidir. Bu partilere ek olarak, her ne kadar mecliste grup kuracak bir çoğunluk oluşturmaya da yeşil parti örneğinin temsilcisi olan Yeşiller ve Sol Gelecek Partisinin Parti programı aynı çerçevede incelenmeye çalışılacaktır.

Partilerin siyasi ideolojilerinin ötesinde çevreye yönelik ortaya çıkan yeşil ideolojilerin çevre konusunda ilgili politika önerilerinde hangi ölçüde etkili olduğu da çalışma kapsamında analiz edilmektedir. Bu bağlamda metin analizi yapılmış ve bu analizin sonucunda ortaya çıkan sonuçlar çerçevesinde partilerin kendi siyasi metinlerinde yeşil siyasetin yansımaları değerlendirilecektir. Araştırmada ele alınan yeşil ideolojilerin ve yeşil siyasetin partilere yansımaları konusu sözü edilen partilere ait parti programları ve seçim bildirgeleri, çerçevesinde analiz edilecektir.

5.1. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)

Türkiye siyasetinde 16 yılı aşkın süredir iktidarı elinde bulunduran Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin, hazırlamış olduğu “Kalkınma ve Demokratikleşme” başlıklı parti programında çevre konusu sosyal politikaların bir alt başlığı olarak ele alınmıştır. Parti programında çevre sorunlarına “...hem vatandaşa sağlıklı bir ortamın sağlanması hem de ulusal maliyetlerin azaltılması” açısından yaklaşıldığı görülmektedir. Bu yönüyle programın daha çok ekonomik bir içerik taşıdığı izlenimi uyanmaktadır. Programda çevresel sorunların kaynağı olarak sanayileşme kavramına vurgu yapılmış olup, sürdürülebilir bir kalkınma modeli benimsenirken çevre ile ilgili olarak doğanın sürdürülebilirliği adına diğer etmenlerin göz ardı edildiği ifade edilebilir. Özellikle programda benimsenen sürdürülebilir kalkınma modelinin amacı çevresel faaliyetlerin ekonomik boyutuna odaklanmaktır. Parti programlarında sürdürülebilir bir çevre modeli vurgusu olmasına karşın, çevrecilik adına bireyi ön plana alan bir yaklaşımın, parti politikalarına egemen olduğunu ifade etmek olanaklıdır. Parti programında ve seçim beyannamesinde görüleceği üzere AKP, çevrecilikten daha çok ekonomik büyüme üzerinde durmaktadır. Özellikle AB uyum sürecinin ve küresel rekabet koşullarının gerekliliklerine cevap verme noktasında, daha çok ekonominin beklentilerini yerine getirme çabası, çevreye yönelik adımların ancak liberal politikalar ekseninde atılması sonucunu doğurmuştur.

Partinin benimsemiş olduğu çevre ilkelerinin tamamlayıcısı politikalar noktasındaki yaklaşımları şu şekilde sıralamak olanaklıdır (Kalkınma ve Demokratikleşme Programı AKP Parti Programı, 2018: s.96-97).: Atıklara karşı bir tutum ortaya koymak, kirlenme oranlarının seviyelerini aşağıya çekmek, çevre sorunların çözümü için yerel yönetim birimleri ile koordinasyonu artırmak, çevre sorunların çözümü noktasında çok boyutlu-katılımlı bir yönetim modeli sunmak, çevre bilincinin kazandırılması için eğitimde çevre kavramına yer vermek, tarım ve hayvancılıkta çevreye zarar verecek uygulamaların önüne geçebilmek adına standart belirlemek.

AKP'nin çevre konusunda ortaya koyduğu stratejiler değerlendirildiğinde, atık oluşumunun önlenmesi gibi önleyici yaklaşımlar olduğu kadar, ortaya çıkan tahribatı onarmaya yönelik yaklaşımlarının da olduğu görülmektedir. Ancak çevre hakkı kavramından bahsedilmemesi, çevreye yönelik yaklaşımların ekonomik yönünün ağır basması ve önleyici perspektifin sınırlı kalması programın çevre açısından eleştiriye açık yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca çevrenin dar kapsamda tanımlanarak ele alınması ve gelecek kuşaklara miras bırakılması gereken bir emanet olduğu düşüncesindeki gibi merkezci bir bakış açısının programda olmayışı da diğer eleştiriye açık boyuttur.

Parti programın yanında AKP'nin son iki seçimdeki seçim beyannamesini incelenerek, partinin çevreye yönelik yaklaşımının yorumlanması mümkün olacaktır. AKP, 1 Kasım seçimlerinde "Huzur ve İstikrarla Türkiye'nin Yol Haritası" başlıklı bildirisinde çevreye ilişkin politika önerilerini "Yaşanabilir Şehirler, Sürdürülebilir Çevre" başlığı altında ortaya koymaktadır. Çevreye yönelik sürdürülebilirlik ilkesine yapılan vurgunun yansısı çevrenin bir emanet olarak görüldüğüne ilişkin açıklamaların bulunması dikkate değerdir. Kentsel çevre açısından ise beyannamede mekân planlaması ve imara yer verilmiş olması önemlidir. Kentsel tasarım konusunda vurgulanan temel nokta yatay mimarinin esas alınacağı, yaşlı, engelli ve çocukların yaşam kalitelerini artırmaya yönelik bir planlamanın gerçekleştirileceği yönündedir. Öte yandan, beyannamede kentsel dönüşümüne özellikle odaklanıldığı görülmektedir. Kentsel dönüşümün yeniden inşa biçiminde gerçekleştirilmesine yönelik vurgular içeren beyannamede özellikle kentsel dönüşüm sürecinde çevreden ziyade rantın önünü açan bir yaklaşım bulunduğu ifade edilebilir. Metinde, iklim değişikliği ve su yönetimi konularına dikkat çekilmesine karşın buna ilişkin net ve geleceğe yönelik politikaların belirlenmemiş olması çevreye ilişkin eksik bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Huzur ve İstikrarla Türkiye'nin Yol Haritası, 2015: s.217-235).

Beynamede, çevreye yönelik asıl politika vaatlerinin “Çevrenin Korunması” alt başlığında ele alındığı görülmektedir. Bu bölüm incelendiğinde, çevreye yönelik yapılan, “her türlü politika ve kararda daha fazla gözetilecek bir öncelik haline gelen çevre konularında uluslararası gelişmeleri yakından takip etme, koruma ve kullanma dengesini gözetten bir anlayışla politika üretme” yaklaşımı esasında çevreci bir yaklaşımın temel alınacağı izlenimi oluşturmaktadır. Yine, iklim değişikliği, afet yönetimi ve çevresel sorunların önemli politika alanları olduğunun kabul edilmesi ile geleceğe yönelik bu alanlarda politika ortaya konulmasının bir yükümlülük olarak değerlendirilmesi, çevre açısından önemlidir. Doğayı ve biyolojik çeşitliliği korumak adına gerekli kanuni düzenlemelerin yapılacağı da ayrıca beynamede belirtilmektedir (Huzur ve İstikrarla Türkiye'nin Yol Haritası, 2015: s.235-248). AKP, çevreye yönelik tüm alanlarda politika önerileri sunmakla birlikte iktidarda kaldığı süre göz önüne alındığında, daha kalıcı, radikal ve somut çözümlerin olmayışı, AKP'nin çevre politikasının tamamlaması gereken yönüdür. Ayrıca çevrenin ekolojik bakış açısı çerçevesinde ele alınmayarak, sorunların çözümlenmesi odaklı parçacıl politikalar bağlamında ele alınması, AKP'nin çevre politikalarının eksik yönünü oluşturmaktadır.

Öte yandan, “Güçlü Meclis, Güçlü Hükümet, Güçlü Türkiye Yaparsa Yine AK Parti Yapar” başlıklı 24 Haziran seçim beyannamesi incelendiğinde ise çevre konusunun şehircilik ve yerel yönetimler ile ele alındığı görülmektedir. Çevre konusunda çevrenin ve doğal kaynakların korunması, çevre ve doğal kaynakların yönetimi, küresel ısınma ve iklim değişikliği, afet yönetimi, kentsel dönüşüm ve kırsal kalkınma gibi temel hususlara bu kapsamda yer verildiği görülmektedir (Güçlü Meclis, Güçlü Hükümet, Güçlü Türkiye Yaparsa Yine AK Parti Yapar AKP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, 2018). Yine, seçim beyannamesinde AKP'nin temel vurgusu olarak yeşil büyüme yaklaşımını sürdürülebilir bir perspektif ile uygulama kararlılığı göze çarpmaktadır.

Çevre ve doğal kaynakların korunması ve etkin yönetimi çevresel sorunlara ve iklim değişikliğine karşı alınacak önlemlerin artırılması, atık yönetimi konusunda daha başarılı bir çalışma ortaya konulması, korunan alanlarda yaşanan altyapı eksikliklerinin giderilmesi, bütüncül su modeli yaklaşımının benimsenmesi yolu ile su kalitesinin ve devamlılığın sağlanması, orman alanlarının artırılması için ağaçlandırma yapılması, biyolojik çeşitlilik ve yaban hayatının korunması adına çalışmaların yapılması şeklinde strateji ve planlama ilkelerine yer verildiği de görülmektedir. Bir diğer konu olan küresel ısınmaya ilişkin olarak da sera gazı emisyonun azaltılarak Paris Anlaşması kapsamında Yeşil İklim Fonu Teknoloji Desteklerine erişmek için, iklim müzakerelerinin yoğun bir şekilde yürütülmesi de

hedeflenmektedir (Güçlü Meclis, Güçlü Hükümet, Güçlü Türkiye Yaparsa Yine AK Parti Yapar AKP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, 2018: s. 24-252).

1 Kasım seçimlerinde ortaya konulan politika önerilerinin 24 Haziran seçimlerine göre daha geniş kapsamlı ele alındığı görülmektedir. İlgili seçim döneminin gerekleri ekseninde çevre konusunun daha kapsamlı ele alındığı düşünülebilir. 1 Kasım seçimlerinde çevre konusunda yapılan ve yapılacak çalışmalara ilişkin detaylara yer verilmesine karşın, 24 Haziran seçim beyannamesinde bu durumun kısıtlı olarak ele alınmış olması bu savı destekler niteliktedir. Ayrıca genel olarak iktidarda bulunan bir partinin seçim beyannamesinde çevre ile ilgili aynı söylemlerin yer alması, ilerlemenin sağlanamadığı izlenimini uyandırmakta ve çevrenin bir oy kazanma aracı olarak yer aldığı düşüncesini oluşturmaktadır. Söylemler ve vaatleri ekseninde düşünüldüğünde çevreye yönelik politikaların birer yasal düzenleme ile düzenlenmesi düşüncesi ve çevrenin politika odağı olmaktan çok ikincil bir önemde ele alınması liberal ekofeminist bir yaklaşımın izlerini de taşımaktadır. Doğa insan ilişkileri ve doğaya yönelik düzenlemelerin yasal mevzuatlar ile çözülebileceği yaklaşımını benimseyen bu ideolojinin bir yansımasının görüldüğünü ifade etmek olanaklıdır. Çevreye yönelik verilen zararların ortadan kaldırılmasına ya da önleyici politikalara ilişkin açık bir seçim vaadi bulunmaması, özellikle muhafazakâr bir parti olan AKP'nin çevre politikaları noktasında mevcut çevrenin “muhafazası” noktasında oldukça esnek bir yaklaşım benimsediğini ifade etmek gerekir. Bu açılardan incelendiğinde yeşil ideolojileri benimsemenin ötesinde siyasi menfaatler kapsamında oy kazanmasını sağlayan bir araç olarak çevrenin görüldüğü izlenimi güçlenmektedir. Çevreye yönelik ortaya konulan politika önerilerinde zararın tazmini üzerinde durularak, yeni yapılar inşa edilmesi ilkesinin benimsenmiş olması ekoliberal bir yaklaşımı da göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde tam olarak yeşil ideolojilere bağlılığın olmadığını ve ekolojizm yaklaşımından uzak olduğunu görmemiz mümkündür.

5.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin “Çağdaş Türkiye için Değişim” başlıklı parti programında, çevre konusu “Sosyal Refah Devleti” bölümünde ve “Çevreye Duyarlılık Çağdaşlıktır”, “Çevre Koruma Politikaları”, “Küresel Isınma ve Suların Korunması” başlıkları ile ayrı ayrı ele alınmıştır. CHP parti programında çevre konusuna değinilirken, öncelikle konu “Çağdaşlığın Simgesi” olarak belirtilmekte ve bu bağlamda “Çevre Hakkı”nın önemi vurgulanmaktadır. Programda sürdürülebilir bir kalkınma modelinin ortaya konulmasında üretim, büyüme, sanayileşme ve kentleşme politikalarının sonuçları ne olursa

olsun uygulanması yaklaşımı yerine, çevreye ve doğaya zarar vermeksizin söz konusu alanlardaki politikaların yürütülmesi gerekliliğinin altı çizilmektedir. Özellikle küresel ısınma, iklim değişikliği, çölleşme, kuraklık, erozyon gibi sorunlara program kapsamında dikkat çekilmektedir. Yine çevrenin korunması amacıyla önleyici teknoloji tercihlerinin önemine vurgu yapılmaktadır (Çağdaş Türkiye İçin Değişim CHP Parti Programı, 2018).

CHP programında çevrenin korunması için çevre envanteri oluşturulması ve Türkiye'nin çevre eylem planının hazırlanması gibi önemli etkinliklere değinilmektedir. Özellikle programda erozyonla mücadele edilebilmesi ve su kaynaklarının korunabilmesi adına "Topraksu Genel Müdürlüğü'nün*", tekrar kurulması önerilmektedir. Çevre politikalarının uygulanmasında yerel yönetimlere öncelik veren bir yaklaşımla, onların yetki, görev ve sorumluluklarının artırılması ve yine denetim sürecine de çevreci Sivil Toplum Kuruluşları'nın dahil edilmesi önerisi programda yer alan önemli konular arasındadır. Kentlerde temiz bir çevre oluşturulması adına kentsel altyapının gözden geçirilmesi, her türlü kirlilikle mücadele ve atık yönetiminin uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır (Çağdaş Türkiye İçin Değişim CHP Parti Programı, 2018: s.330-338).

Çevre politikaları hususunda kurumlar arası uyumun ve eşgüdümün sağlanması konularında birçok kuruluşun ilgi alanında olan çalışmaların ek bir idari yapılanma eliyle yönetilmesi için Çevresel Yönetim ve Düzenleme Kurumu (ÇYDK) kurulmasını, Başbakanın** başkanlığındaki Yüksek Çevre Kurulu'nun etkinliğinin sağlanması ve çevresel yatırım ve performansın artırılması, izlenmesi ve yönetilmesinde uluslararası iş birliği ve yönetimi sağlayacak düzeyde yeni bir Çevre Ajansı kurulması programın diğer önerileridir. İmzalanan Kyoto protokolünü benimseyerek küresel ısınma konusundaki yükümlülüklerle daha fazla dikkat çekileceği parti programında yer alan diğer hedefler arasında yer almaktadır (Çağdaş Türkiye İçin Değişim CHP Parti Programı, 2018: s.339-342).

Özetle CHP çevre konusunda sürdürülebilirlik çerçevesinde önleyici ve onarımcı politikalarını programında bir arada sunmaktadır. Çevre sorunlarına çözüm bulabilmek adına yasal ve kurumsal düzenlemeleri bir arada içeren katılım odaklı bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Onarımı merkeze alan yaklaşım eksiklikleri bulunmakla birlikte genel olarak

---

* Topraksu Genel Müdürlüğü 27 Şubat 1960 tarihinde 7457 sayılı yasa ile toprakları ve su hayvanlarını, tarıma en uygun şekilde koruma ve kullanma, erozyonu durdurma, toprak verimliliğini muhafazasını sağlamak ve çiftçilere bu konulara yönelik örnek çalışmalar sunarak teknik yardımda bulunmak amacıyla kurulmuştur. 18 Haziran 1984 tarihine gelindiğinde 235 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kurularak görevleri bu kuruma devredilmiştir.

** CHP, Çağdaş Türkiye İçin Değişim programını açıkladığı tarihte Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmediği için başbakanlık kurumu çalışmalarına devam etmekteydi.

değerlendirildiğinde CHP'nin çevre konusunda özenli ve kapsayıcı bir tutumu olduğunu ifade etmek olanaklıdır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin "Önce Türkiye" başlıklı 1 Kasım seçim beyannamesini çevre politikaları açısından incelendiğinde "Doğa ve Kent Hakkı" başlıklı bölümde çevreye ilişkin politikaların geniş bir perspektif ile çeşitli alt başlıklarla ele alındığı görülmektedir. "CHP, "doğa hakkı" ve "kent hakkını" ortaya koyduğu tüm politikaları merkezine taşımaktadır" şeklindeki beyanı ile çevreye verdiği önemi ve konuya ilişkin bütüncül bakış açısını ortaya koymaktadır. Doğa dostu yaklaşım ile iklim değişikliğine dikkat çeken, sürdürülebilirlik eksenli söylemleri CHP'nin çevreye dönük politikalarının merkezini oluşturmaktadır. Bireyi doğa ile bir bütün olarak ele alan parti, ekonomik gelişmelerin de çevre eksenli olması gerektiğini deklare etmektedir. Beynamede ayrıca yer alan, BM'in yeşil politikalarının örnek ülkeleri arasında yer alması için çalışılacağı (Önce Türkiye CHP 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, 2015: s. 168-170) vaadi uluslararası çevre politikalarına entegre olma noktasında önemlidir.

Doğa dostu sürdürülebilir kentleşme modelinin sağlanması adına ekolojik dengenin kurulmasına yardımcı akıllı kent modelinin uygulanması, kapsayıcı bir kentleşme için ekolojik temelli yatırımların yapılması gerektiğine yönelik vurgular beyanname de yer almakta olup çevre dostu bir kentleşme yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Çevre politikası ve çevreci yaklaşım konusunda ortaya koyduğu "Ekolojik anayasa ve mevzuat" düşüncesi kuşku yok ki yeşil siyaset bağlamında önemli bir öneridir. Beynamede öngörülen "Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi" hazırlanacağı vadinin (Önce Türkiye CHP 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, 2015: s. 174-176), küresel boyutu kadar ulusal ve yerel boyutunun da özenle çalışılması gereken iklim değişikliği konusuyla ilgili uzun erimli somut adımlar atılması noktasında önemli bir düşünce olduğu ifade edilmelidir.

Sürdürülebilir bir çevre için yenilenebilir enerjilere yapılan atıf da önemli bir konu olarak beynamede karşımıza çıkmaktadır. Beynamede çevre kirliliğinin bedelinin, kullanana ve kirlitene ödettilmesinin çevresel adaletin sağlanması ve çevre sorunun çözülmesi noktasında yeterli olmadığı, bedel ödemenin kirlitme hakkı verdiğiye yönelik bir düşünceye dönüşmemesi için de çeşitli düzenlemelerin yapılacağı vurgulanmıştır. Doğal kaynakların etkin kullanılması gerektiği üzerinden "İnsanın ekolojik dengenin sahibi değil, parçası olduğu yaklaşımı" beynamede yer alan çevre merkezci bakış açısını yansıtmaktadır. Beynamede ayrıca su kanununa ilişkin vurgu üzerinden diğer çevresel kaynaklara da "geleceğin emaneti" olarak dikkat çekildiği görülmektedir (Önce Türkiye CHP 1 Kasım 2015

Seçim Bildirgesi, 2015: s. 177-178). Beynamede sosyal çevreye de değinilmiş ve sosyal dokuya duyarlı bir yaklaşımla yapılacak bir çevresel etki değerlendirme süreci üzerinden, “yeşil yol projesi” tasarlanarak, imar planlarında değişiklik yapılması konusu da beynamede ele alınmaktadır.

Diğer taraftan CHP için 24 Haziran 2018 Milletvekilliği seçimleri için hazırlanan seçim beyannamesinde çevreye yönelik stratejileri “Doğa Dostu Bir Yaşam” başlığı altında sunulmaktadır. Bu kapsamda CHP “...doğayı insanın mülkü olarak gören, doğal kaynakları sınırsızca ve sorumsuzca tüketen insan merkezci politikaları reddetmektedir. Doğanın korunmasının ve çevre sorunları ile mücadelenin tüm insanların görevi olarak kabul edildiği beyanname, çevre merkezci bir bakış açısı ile kaleme alınmıştır. (Millet İçin Geliyoruz CHP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, 2018: s. 220).

Seçim beyannamesinde çevre sorunlarına yönelik çözüm için ise “Yeşil Ekonomi” atılımı gerçekleştirmeyi vaat eden CHP, yeşil ekonomi ile salt niceliksel ve tüketim odaklı bir ekonomik büyüme anlayışını reddederek, nitelikli, eşitlikçi bir büyüme yaklaşımını esas alacağını, düşük karbonlu teknolojilere yapacağı yatırımlar ile sürdürülebilir bir yeşil teknoloji modeli sunacağını vaat etmiştir. Beynamede ayrıca yenilebilir enerjinin artırılacağı ve fosil yakıt kullanımının azaltılacağı bir enerji politikasından söz edildiği görülmektedir. Çevre için eğitim konusuna da dikkat çekilen beynamede vatandaşların bilinçlenebilmesi için çalışmalar yürütüleceği ve erozyonla mücadele de etkin bir politikanın gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Millet İçin Geliyoruz CHP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, 2018: s. 220-222).

CHP, çevre sorunları ile mücadele noktasında çözüm alanları belirleyerek, bir süreç ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki yukarıda değinilen ekolojik anayasa önerisidir. Özellikle iklim değişikliği ile küresel mücadeleye uygun düzenlemelerin yapılacağı, özel bir su kanununun çıkartılacağı ve çevrenin “kirleten temizler” düşüncesi kapsamında temizleneceği ancak bunun “kirletme hakkı” olarak nitelendirilmesine izin verilmeyeceği vurgulanmaktadır. Çevresel kaynakların bir “miras” ve “emanet” olarak kabul edileceği ve bu kapsamda gerekli yasal düzenlemeler ile korunması konuları beyannamenin diğer vurgu alanlarıdır. Yine sürdürülebilir enerji kaynakları sağlayarak karbon salınımının azaltılması için elektrik enerjisini kullanan araçlardan vergi alınmaması gibi politikalara da beyanname kapsamında yer verildiği görülmektedir (Millet İçin Geliyoruz CHP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, 2018: s. 222-224). Son iki seçim beyannamesinin parti programı ekseninde incelenmesi sonucunda karşımıza çıkan sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür: Öncelikle seçim

beyannamesinde kentleşme ve çevre ayırımına dikkat çekildiği, çevre politikalarına temel oluşturacak yasal düzenlemelere önem verildiği görülmektedir. Ayrıca süre gelen süreç içerisinde çevreye ve doğaya yönelik politikaların geniş kapsamlı ve geleceğe yönelik olarak ele alınıyor olması, diğer partilere de örnek teşkil eder niteliktedir. İnsanın doğanın bir parçası olarak ele alınması CHP'nin çevre merkezci bir bakışla ona yüklediği içkin değeri göstermekteyse de yine beyannamelerde geçen "kirleten temizler" ilkesi piyasa çözümlerini çağrıştırmakta ve çevre politikaları bağlamında reformist bakış açısını yansıtıyor görünmektedir.

Yeşil ideolojiler bağlamında değerlendirildiğinde, CHP'nin 1 Kasım seçim beyannamesinde ortaya koyduğu kirleten öder yaklaşımı ilk izlenim olarak partinin eko liberal bir politika ve yaklaşım benimsediği algısının oluşmasına neden olsa da, sol ideolojiyi benimseyen CHP'nin ekososyalist bir eğilim göstermesi beklentisi ile çelişmektedir. Ekososyalizmin kapitalizm karşıtı söylemlerine partinin politika önerilerinde rastlanmamaktadır. Partinin bazı söylemlerinin ekososyalizmi çağrıştırmasına karşın, çevre politikalarının partinin odağında konumlanmaması ve tamamlayıcı bir politika alanı olarak ele alınması sebebi ile ekoliberal bir yönünün bulunduğu ifade edilmelidir. AKP ile karşılaştırıldığında, CHP'nin söylemlerinin daha çevre merkezci olduğunu ve daha bütüncül bir ekolojik yaklaşım içerdiğini ifade etmek olasıdır. Ancak ortaya koyduğu politikalar ve özellikle önleyici politikaların uygulanmasına yapılan vurguya karşın, bozulan çevrenin onarılması, çevre konularında katılımcı mekanizmaların ve farklı aktörlerin nasıl etkin hale getirileceği ve onarımcı politikalara ilişkin kimi detayların partinin metinlerinde eksik bırakıldığı görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde parti programı ekseninde sorunlara geniş bir çözüm bulma anlayışı benimsemiş gözükten CHP, ortaya koyduğu "doğa hakkı" çerçevesinde çevreye yönelik politikalarını ekolojik bir anlayış ile temellendirmesi ve çevre ile ilgili olarak sorunlara çözümü sadece insan merkezci bir yaklaşımın ötesinde çevre merkezci bir bakış açısıyla, farklı kurumlar ve aktörler aracılığıyla çözüm bulma çabası dikkate değer bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.3. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) "Geleceğe Dönüş" başlıklı parti programında yer alan çevre yaklaşımı, temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşamının temel haklardan olduğu yönündedir. Çevre sorunlarına yönelik, salt kalkınma temelli bir yaklaşım yerine, akılcı bir koruma, kullanma ve geliştirmeyi öngören sürdürülebilir kalkınma modeli ortaya koyması MHP'nin çevre

politikasının temelini oluşturmaktadır (Geleceğe Dönüş MHP Parti Programı, 2018: s.117-118). MHP'nin ortaya koyduğu çevre anlayışında çevrenin sadece yaşam alanı olarak ele alınması ve çevre sorunlarına ilk aşamada dikkat çekilmemesi çevreye duyarlılık konusunda yetersiz bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Doğanın korunması noktasında MHP, bilimi, akli esas alan, tarih, kültür, inanç ve ulusal çıkarlarla çatışmayan bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Çevre sorunlarının ortaya çıkmasında eğitimin önemine dikkat çekilerek çevre duyarlılığını artırılması konusunu partinin programında vurgulamaktadır. Ayrıca programda bütüncül bir çevre politikası vurgusu yapılmakta hava, su ve toprak konuları birlikte değerlendirilmektedir (Geleceğe Dönüş MHP Parti Programı, 2018: s.119).

Ancak MHP programı incelendiğinde çevreyi temel bileşenleri ile değerlendirirken ekolojik yaklaşımını tam anlamıyla benimsemeyen ve çevrenin korunmasında tam olarak katılım mekanizmalarını sürece dahil etmeyen bir anlayışa sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Çevre için yapılması planlanan reformlar hakkında bilgilendirme noktasında mevcut olan eksiklik halkın sürece katılımını arka plan itildiği izlenimi oluşturarak merkezi bir çevre politikası görünümü çizmektedir. Çevre konusunun MHP parti programında diğer konulara nazaran kısa ve genel hatları ile ele alınmış olması, çevre sorunlarının ayrıntılı ve geniş bir düşünsel arka planı olduğunun programda ihmal edilmiş olması MHP'nin çevre konusunda eksik yanlarını oluşturmaktadır.

Parti programı kapsamında 1 Kasım 2015 tarihli genel seçimlerde "Huzurlu ve Güvenli Gelecek" başlıklı seçim beyannamesinde MHP çevreye ilişkin belirlediği politikalar "çevre" başlıklı bölümde yer almakta ve ilgili bölüm tüm beyannamenin yalnızca %1'ini teşkil etmektedir. Bu bölümde çevreye ilişkin sağlıklı çevrenin sağlanması, doğal mirasın korunması, çevre duyarlılığının kazandırılması gerektiği, bütüncül çevre politikasının uygulanmasının önemli olacağı, biyolojik çeşitliliğin korunmasının önemi, su kaynaklarının etkin kullanılması gerekliliği ve yaban hayatına ilişkin genel söylemler bulunmaktadır. Ancak konuların son derece yüzeysel ele alındığı ve hedeflerin nasıl gerçekleştirileceği hakkında detaylı bir politika önerisi sunulmadığı görülse de "Çevre zabıtası, çevre ihtisas mahkemesi ve çevre bilgi sistemi" oluşturulmasına yönelik bazı önemli uygulamalar dile getirilmektedir (Huzurlu ve Güvenli Gelecek MHP 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, 2015: s. 232-234).

24 Haziran seçimleri için hazırlanan "Cumhur İttifakı Millet Akli Milli Diriliş Kutlu Yürüyüş" başlıklı seçim beyannamesinde çevre konusu metnin sadece %0,75'ini oluşturmaktadır ve yalnız "çevre hakkının korunması ve sağlanması için tüm eylemlerin

yapılacağı” ifadesinden ibarettir (Cumhur İttifakı Millet Aklı Milli Diriliş Kutlu Yürüyüş MHP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, 2018: s. 102).

Son iki seçim incelendiğinde MHP’nin çevreye yönelik bir politika önerisi ortaya koyarak, önemli değişiklikler yapmayı planladığı izlenimi oluşmamaktadır. Genel olarak çevreye yönelik söylemler bir alt politika alanı olarak sadece genel hatları ile ortaya konulmuştur.

Özetle parti programı ve seçim beyannamesi ile MHP değerlendirildiğinde çevre konusunda genel geçer bir perspektife sahip olduğu görülmektedir. Parti programında daha detaylı ele alınan çevre, 1 Kasım ve 24 Haziran seçimleri beyannamesinde üzerinde çok fazla durulmayan bir konu olması dolayısıyla MHP için çevrenin ikincil bir konumda kaldığı ifade edilebilir. Genel parti belgelerini incelediğimizde MHP’nin çevreye öncelik herhangi bir ideolojik yaklaşımının bulunmadığını, çevre konusunda dile getirilen politika önerilerinin genel geçer ve ideolojik arka plandan yoksun olduğunu değerlendirmek olanaklıdır.

5.4. Halkların Demokratik Partisi (HDP)

Halkların Demokratik Partisi (HDP) için hazırlanan “Büyük İnsanlık Büyük Barış” başlıklı parti programında çevre konusuna “İnadına Doğadan Yana Ekoloji” başlığı altında yer verilmiştir. Kapitalizmin karşısında olan ve onun doğayı sömürmesine izin vermeden ekosistemin korunması düşüncesi HDP’nin ekoloji yaklaşımını ortaya koymaktadır. HDP’nin benimsediği yaklaşıma göre, yaşam ve doğanın korunması kapitalizm ile mücadelenin bir boyutudur. Yaşam alanı olarak kurulan kentlerin “kolektif bir hak” olduğu ve ekolojik bir anlayış kapsamında yönetilmesi gerektiği savunulmaktadır (Büyük İnsanlık Büyük Barış HDP Parti Programı, 2018: s. 19).

HDP, parti programında “çevre” ve “kent” kavramları eş anlamlı olarak kullanılmakta ve bu bağlamda partinin kentlere yönelik yaklaşımı ortaya konulmaktadır. Kentlerin doğal niteliğini ve kültürel dokusunu bozacak projeye ve uygulamaya yer verilmeden kentlerin ekolojik dokusunun korunması programda yer alan hedefler arasındadır. Kentin dokusuna zarar veren durumlarda ise gerektiğinde yerel yönetim birimlerinin ve halkın yetkilendirilmesi ve alınan kararlar çerçevesinde işlem yapılması önerilmektedir. Programda HDP, ekolojik yıkıma neden olduğunu savunduğu HES, termik, nükleer tesislere ve maden işletmeciliğine, endüstriyel atık ve kirlilik sonucunda yaşam alanlarının tahribine yol açan uygulamalara karşıt bir tutum benimsemiş görülmektedir (Büyük İnsanlık Büyük Barış HDP Parti Programı, 2018: s. 20).

Özellikle ekolojik dengenin bozularak tarım alanlarına verilen zarara dikkat çeken HDP, buna neden olan projelere son vermeyi ve ormanlık alanların yapılaşmasına engel olmayı hedeflemektedir. Enerji noktasında da yenilebilir enerjinin desteklenmesi gerekliliğine vurgu yapan HDP, diğer partilerden farklı olarak, enerjinin ihtiyaç duyulan bölgede elde edilmesi konusunu dile getirmektedir. Nükleere ve radyoaktiviteye dayalı üretim ve yeniden dönüşüm yapılanmasına, tarım alanlarının, meraların, ormanların, kıyıların nükleer atık sahası olarak kullanılma tehdidi sebebi ile karşı çıktığı programda görülmektedir (Büyük İnsanlık Büyük Barış HDP Parti Programı, 2018: s. 21).

Öte yandan çevrenin maruz kaldığı zararı sadece zararı veren yapıların ortadan kaldırılarak çözülemeyeceği gerçeğinden uzaklaşan yaklaşımı, partinin konuyu ele alış biçimindeki eksik tarafı oluşturmaktadır. Önleyici bir yaklaşımla bazı önlemler alma çabası programda görülmekle birlikte geleceğe ilişkin karşılaşılmaması muhtemel küresel ısınma gibi problemlerin çözümüne herhangi bir katkıda bulunulmaması programda benimsenen ekolojik yaklaşımının bir diğer eksikliğidir. Ancak eksiklerine rağmen HDP'nin çevre konusunda belirlediği stratejiler, çevrenin korunması adına olumlu sonuçlar ortaya koyabilecek niteliktedir.

Parti programına ek olarak açıklanan “Büyük İnsanlık” başlıklı 1 Kasım seçim beyannamesinde HDP, çevreye yönelik politika önerilerini “Ekonomi” başlığı altında “ekoloji” bölümünde yer vermektedir (Büyük İnsanlık HDP 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, 2015: s. 33-35). Kapitalizmin karşısında, ortaya koyduğu yıkıma ilişkin ekosistem kurma çabasını ve buna yönelik hedeflerini sıralamaktadır. “Yaşamı ve yaşam alanlarını korumak için verilen mücadeleyi emek ve sınıf mücadelesinden ayrı düşünmez” söylemi HDP'nin çevreye yönelik ekososyalist bir tutum içerisinde hareket ettiğinin göstergesidir. Çevreye yönelik politika önerilerini incelediğimizde, tabiata zarar veren HES, termik santral, nükleer gibi enerji projelerine karşı olacağını, kentsel dönüşüm projelerinin çevreye zarar veren yapıdan kurtarılması gerektiğini, ekolojik dengenin sağlanması adına tarımın geliştirilmesi ve tarım alanlarının korunmasına ilişkin politikaların gerektiği, dönüştürülebilir ve sürdürülebilir bir yaşam kurmak adına faaliyet yürüteceği vurgusunu yapmaktadır. Beynamede görüldüğü üzere, HDP çevre sorununa sunduğu çözümler kapitalist sistem karşıtlığı üzerinden kurgulanmakta ve ekososyalist argümanlar kullanılmaktadır.

“Biz’le Değişir!” başlıklı HDP 24 Haziran seçim beyannamesinde partinin çevreye yönelik politika vaatlerini açıkladığı “en güzel ülke doğa haklarının korunduğu ülkedir” başlıklı bölümün de “Anayasa’ya doğa hakları insanların çıkarlarından üstündür” anlayışının yerleştirileceği belirtilmektedir. Çevre merkezci olarak nitelendirilebilecek bir bakış açısı ile

HDP, çevrenin yıkımını kapitalizmle ilişkilendirerek, çevrenin korunmasını kapitalizmin sömürsünden kurtulma olarak nitelendirmekte ve tüm üretim sektörlerinde ekolojik ilkelere öncelik tanınacağını belirtmektedir (Biz'le Değişir HDP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, 2018: s. 39).

Partinin çevreye yönelik ortaya koyduğu politik vaatlerini ise şu şekilde özetlemek olanaklıdır: İlk olarak HDP, sermayenin çıkarı için olduğunu iddia ederek yapılan baraj, HES, termik, nükleer vb. projelere, ekolojik yıkıma yol açan maden işletmeciliğine, endüstriyel atık ve kirlilik sonucunda yaşam alanlarının tahribine yol açan uygulamalara son vereceklerini, çevreye yönelik kararların tamamında yerel halkın kendisinin alması gerektiğini vurgulayarak, benimsediği kent yaklaşımı ile kentsel dönüşümün de karşısında olduklarını seçim beyannamesinde deklare etmektedir.

Parti politikasında vurguladığı konuları gerçekleştirme vaadinde bulunan HDP, özellikle nükleer enerjiye olan karşıtlığını seçim beyannamesinde imzalanan nükleer enerji ihalelerinin iptal edeceği söylemi ile pekiştirmiştir. Temel olarak parti programı ekseninde ve anlayışında açıklanan seçim beyannamesinin en çarpıcı söylemini anayasaya yapılan vurgunun oluşturduğu görülmektedir. HDP, iki seçim beyannamesinde de çevreye yönelik ekolojik yaklaşımlar ile ortak noktalara vurgularda bulunmuş ve vaatleri arasında çevreye gerekli çalışma alanını sağlamıştır.

Gerek parti programı gerekse seçim beyannameleri değerlendirildiğinde, HDP'nin radikal ve ekososyalist bir bakış açısı ile çevre politikası oluşturmayı tercih ettiği ifade edilebilir. Kapitalizmin eleştirisi üzerine bir çevre politikası benimseyen ve ekososyalist görünüm çizen partinin ekososyalizmin kapitalizmi, kaynak israfını ve hızlı doğa yıkımına ilişkin ortaya koyduğu sert eleştirileri savunduğu, devamında ise doğal bir çevrenin korunması ve yıkılan alanların tekrar onarılması adına nelerin yapılması gerektiği üzerine detaylı bir politika analizi ortaya koymadığı görülmektedir. Bu bağlamda Bookchin'in eleştirilerini haklı çıkaran bir çizgiden uzaklaşmadığı ifade etmek olanaklıdır. İncelendiğinde çevreye yönelik bütüncül yaklaşım ile çevreci değil ekolojik fikirleri benimseyen parti iktidara gelme çabasında benimsediği politika önerileri ile çevreye vermiş olduğu önemi de ortaya koymakta ve siyasal iktidar için oy kazanabileceği radikal çevreci vaatleri ile de farklı bir bakış açısı sunuyor görülmektedir. Bu bağlamda HDP, çevreyi benimseyen net tutumu ve çevre konusunda yeşil partilere yakın görünümü ile öne çıkmaktadır.

5.5. İyi Parti (İYİ PARTİ)

25 Ekim 2017 tarihinde kurulan İyi Parti, 24 Haziran 2018 seçimlerinde seçim yasasında yapılan değişiklikler neticesinde %9,96 oy alarak 43 milletvekili ile mecliste temsil edilme hakkı kazanmıştır. İyi Parti'nin Parti programı incelendiğinde, “Doğal Hayat ve Şehircilik” bölümünde yer alan “Doğal Hayat” başlığında çevre konusu ele alınmaktadır. Bu bölümde (İyi Parti Parti Programı, 2018: s.34-35) , sağlıklı dengeli yaşam hakkının çevre politikasının temelini oluşturacağı vurgulanmıştır. Doğal dengenin korunması adına çeşitli adımlar atılması gerektiği, ekolojik dengenin sağlanarak biyolojik çeşitliliğin korunmasının önemi ve iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak adına tedbir alınması gerektiği sıralanmıştır. Ayrıca, uluslararası çevre politikalarına uyumun gerekli olduğu bu kapsamda gerekli adımların atılarak sorumluluklarının bilincinde oldukları söylenmiştir. HES projelerini tekrar değerlendirilmesi gerektiği, çevreyi korumak adına bütüncül bir yaklaşım ile koruyucu politikaların uygulanacağı belirtilmiştir. Çevrenin öneminin anlaşılması adına okullarda müfredatlarda yapılacak değişiklikler ile doğa ile bütünleşme sağlanarak yaşamın bir parçası haline getirecek geniş kapsamlı ve uygulanabilir çevre eğitimi planlanmıştır. Partinin programı incelendiğinde çevrenin çok kısıtlı ele alınması çevrenin ikincil konular arasında yer aldığını göstermektedir.

İyi partinin iktidar olma çabası çerçevesinde açıkladığı 24 Haziran 2018 “Milletimizle Sözleşme” başlıklı seçim beyannamesinde çevreye yönelik politikalar “İklim Değişikliği ve Çevre” başlıklı bölümde çok yüzeysel olarak ele alınmıştır. Çevreye yönelik yapılacak yatırımlarda yerel ekolojik dengenin korunması adına yerel halkın tercihlerini ön planda tutulması gerektiği, iklim değişikliği eylem planının en kısa zamanda hazırlanması zorunluluğu, kentlerde ekolojik bir planlamanın uygulanmasını kent yaşamı için önemli olduğu yönünde politika önerileri sıralanmıştır (Milletimizle Sözleşme İyi Parti 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, 2018: s. 90-92).

İyi Parti'nin parti programı ve seçim beyannamesi incelendiğinde çevreye yönelik önemli değişiklikler içeren politika önerilerinin olmadığını görmemiz mümkündür. Yeni kurulmuş ve iktidara gelme hedefi olan bir partinin çevreye yönelik politikalarında ve partinin kuruluş manifestosu olan parti programında, çevreye gerekli ölçüde değinmemiş olması önemli bir eksikliktir. Esasında bu durum benzer siyasal ideolojiler üzerine kurulu olan MHP'de de aynı şekilde gözükmektedir. İyi Parti'nin çevreye yönelik, çevreyi ikincil gören siyasal tutumu çevreci bir ideoloji ekseninde düşünülmesi mümkün değildir.

5.6. Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (YSGP)

Türkiye’de yeşil siyasi partilerin “tek” örneği olarak nitelendirilebilecek Yeşiller ve Sol Gelecek Partisinin (YSGP), çevre konusundaki yaklaşımları parti programı üzerinden incelendiğinde, doğanın bizzat kendisinin bir özne olarak kabul edildiği ve doğa haklarına ciddi anlamda vurgu yapıldığı görülmektedir. Partinin ortaya koyduğu programda doğanın, insan faaliyetleri nedeniyle, her türlü kirlenmeden, zehirli ve radyoaktif atıklardan zarar görmekten, bütünlüğünü, işleyişini tehdit edecek şekilde yapısında bozulmalardan korunma hakkına sahip olduğu vurgusu yapılarak doğaya hakları olan bir biçim kazandırılmaktadır. Yeşil Sol Parti’ye göre doğa herkesin hakkında söz sahibi olduğu, gelecek kuşaklara aktarılması gereken bir değerdir (Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Parti Programı, 2018: s.39).

Özellikle doğal yaşam alanların tahribatına dikkat çeken parti programında, bu tahribatın önüne geçebilmek adına doğaya ve insana zarar veren maden arama, HES, diğer enerji tesisleri, endüstriyel üretim, kitle turizmi, vb. yapılmasının her koşulda engellenmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Programda ayrıca, doğal yaşamın zarar görmemesi adına yaban hayatı yaşam koridorlarının oluşturulması ve biyogüvenlik önlemlerinin radikal ve en hızlı şekilde alınması gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Bu sayede ekosistemlerin devamlılığı sağlanabilecek ve canlılar arasında bir denge devinimi geçerli olacaktır. Program kapsamında ele alınan Ekosistem vurgusunda bütüncül bir yaklaşımdan yola çıkan parti, tüm aktörler ile doğayı koruyabilmek adına faaliyette bulunacağını vaat etmektedir. Ayrıca kırsal nüfusun azalması ve yaşlanması nedeniyle çevre bilgisinin de yok olması gibi önemli bir sorunu gündeme getiren programda çevre konusundaki eğitimin giderek daha önemli hale geldiği belirtilmektedir (Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Parti Programı, 2018: s.40).

Bu bağlamda, Yeşil Sol Parti çevre kirliliğine neden olan atık sorunlarına çözüm olabilmek için yasal önlemlerin alınması gerekliliğine de değinmekte insan gücünün gerek bilgi gerekse deneyim bakımından donatılmasını amaçlamaktadır. Bir endüstriyel tesisin kurulması aşamasında istenen Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporunun, bağımsız bilimsel kuruluşlarca yapılmasını, akabinde bu kuruluşların ve raporu hazırlayan uzmanların seçimi tesisin yapılacağı yöre halkı, ilgili meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütleri tarafından denetlenmesi gerekliliği parti programında vurgulanmaktadır (Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Parti Programı, 2018: s.41). Genel olarak, ekolojik anlayışa uygun olarak, çevreyi ilgilendiren her konuda etkin, katılımı esas alan yeşil bir yaklaşım sunan Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi odağına çevre merkezci bir anlayışı yerleştirmiş, iktidar olma kaygısından ziyade çevreye dikkat çekmeye çalışan bir yeşil muhalefet partisi olarak nitelendirilebilir.

Partinin ortaya koyduğu siyasal metinler içerisinde sadece parti programının olması 1 Kasım ve 24 Haziran seçimlerine dair herhangi bir seçim beyannamesi ortaya koymaması, partinin siyasal iktidarı elde etme çabası olmadığına bir göstergesi niteliğindedir. Niş parti görünümü çizen parti, ortaya koyduğu politika önerilerinde yeşil partilerin düşünsel çerçevesini sunmaktadır. Ancak parti programında yer verdiği konular incelendiğinde CHP, HDP ve kısmi olarak da AKP'nin parti programlarında yer alan konular üzerinde bir politika analizi ortaya koyduğu görülmektedir. Bu kapsamda yeşil parti olarak kendisini tanımlayan YSGP'nin yeşil ideolojiler ekseninde yeşil siyasete yaklaşması ve politika önerileri sunması, bunların uygulanması adına da konunun takipçisi olması beklenir. Bu bağlamda, kuruluş amacı "çevre" olan bir partinin, programında, ekolojik yaklaşımı detaylandıran yaklaşımla, benimsediği ilkelere uygun olarak, çevresel sorunlara yapısal çözümler sunan ekososyalist bakış açılarını daha somut ve net yaklaşımlar ve politika önerileri ile ortaya koyması gerekmektedir.

Sonuç

Yeşil düşüncenin geliştiği 20. yüzyılın ikinci yarısından bugüne kadar çabaların aksine ekolojik krizin derinleştiği görülmektedir. Küresel ısınma ve diğer çevresel sorunlar ile gezegenimizin ve devamında insanoğlunun sağlam kalma endişesi artmakta, sağlıklı yaşayabilme olanakları giderek azalmaktadır. Bu nedenle her geçen gün yeşil düşüncenin ve ekolojik eğilimlerin önemi de artmaktadır.

Yeşil düşünce, kendi içinde çeşitli ideolojik eğilimler de taşımaktadır. Özellikle son yıllarda yeşil hareket, antikapitalist bir yaklaşım benimserken, ekolojik fikirler, doğanın maruz kaldığı yıkımı telafi edebilmek adına yeşil ideolojiler ekseninde gelişme göstermektedir. Çevresel tehditlerin artması, derinleşen ekolojik kriz, iklim felaketleri ve olası iklim göçleri, yeşil hareketlere yönelik eğilimlerin artmaya devam edeceğini göstermektedir. Çevrenin korunması düşüncesini merkezine alan yeşil ideolojiler, ekolojizm bağlamından uzaklaşmaları durumunda, arka planlarında yer alan dayandıkları ideolojik fikirler içerisinde sıkışık kalmaları sorunu ortaya çıkaracak, temel hedef olan çevrenin parçası olma ve onu birlikte koruma yaklaşımından uzaklaşma olasılığını artıracaktır. Nitekim bu olası düşünsel sıkışmışlık hali, doğanın ideolojiler üstü bir tutum gerektiren sınırsızlığını gözden kaçırmaya neden olabilir. Bu nedenle çevrenin korunması temel hedefinden sapmayan, ideolojiler üstü bir yeşil siyasete olan gereksinimle partilerin politikalarına yön vermeleri gerekmektedir.

Yeşil düşünceden beslenen yeşil hareketin siyasi partileşme sürecine girmesi ile dünyada yeşil partilerin ortaya çıktığı ve hangi yaklaşımları içerdiğine çalışma kapsamında yer verilmiş ve söz konusu gelişmelerin Türkiye'deki izdüşümü değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de, çevresel gösteriler ile başlayan çevresel hareketler ve yeşil partileşme sürecinin uzun soluklu olmaması nedeniyle yeşil partileşmenin tam olarak sağlanamadığı görülmüştür.

Gerçekten de yeşil parti olarak kurulan Yeşiller Partisi'nin yapmış olduğu eylemler, çevresel hareketleri organize eden bir dernek olmanın ötesine geçememiştir. Sonradan kendisini bir parti olarak tanımlaması ve daha politik adımlar atma çabası olsa da parti kapanmış ve Türkiye belli bir dönem yeşil parti oluşumundan uzak kalmıştır. Dünya siyasetinde artan Yeşil Parti eğiliminin aksine Türkiye'de yeşil parti yaklaşımı oldukça geride kalmıştır. Yeşil siyasetin dünya genelinde taraftar bulması ve gelişmesi ile, iktidar olma çabası içerisinde çevresel sorunların çözümü ve yeşil ideolojilerin temsili noktası, siyasi partilerin ilgi alanına girmiş, faaliyetlerini, parti programlarını ve seçim kampanyalarını bu kapsamda düzenlemişlerdir.

Siyasal otoriteyi kullanacak güç olan siyasi partiler, çevre sorunlarına, herhangi bir toplumsal kurum ya da sivil toplum örgütünden daha farklı yaklaşmak zorundadırlar. Bu noktada, siyasal otorite dışındaki çevreye duyarlı gruplar, topluluklar, mevcut sorunlara dikkat çekme, kamuoyu oluşturma ya da kısmen doğrudan girişimde bulunma gibi bir işlev taşıırken, siyasi partiler, doğrudan sorunları çözmeye yönelik politikalar üretme ve uygulama zorunluluğu içindedirler. Bu bakımdan, siyasal iktidara aday siyasi partilerin çevre programları, herhangi bir sivil toplum örgütünün yaklaşımından daha somut ve uygulamaya yönelik unsurlar içermek durumundadır.

Çalışma kapsamında ele alınan siyasi partilerin çevre programlarının, bilimsel çevre politikası ilkelerinden çok uzak olduğu söylenemez. Biçimsel olarak hemen her partinin, programında çevre politikalarının hem strateji hem de politika araçları bakımından çeşitli yaklaşımları bulunmaktadır. Ancak çevre konusunda yaşanan problemlerin çözümünde sorunun sadece bir boyutunun ele alınması etkili ve sürekli bir sonuç getirmemektedir. Çevre sorunlarına yönelik çözüm politikalarında beklenen ise bütüncül bir ekolojik anlayışın sergilenmesidir. Ancak bu konu, çalışma kapsamında incelenen partiler için uzak bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana akım merkez sağ partiler çevreye daha liberal politikalar ekseninde yaklaşmaktadır. AKP, MHP ve İyi Parti çevreye yaklaşımları sorunların listelenmesi ve mevcut siyasi konjonktüre göre değinilen politika alanları olarak karşımıza çıkmıştır. Bu yaklaşım sorunlara yönelik uzun erimli politik çözümler üretilmesi noktasındaki belirgin

eksikliği gözler önüne sermektedir. Buna karşın kendilerini sol ideolojiye yakın olarak tanımlayan CHP ve HDP'nin parti programları ve beyannamelerinde çevre konusunda ekolojizme daha yakın görüşler ve vaatler ortaya koydukları görülmektedir.

Türkiye'de yaşanan gerek küresel gerekse yerel çevre sorunları konusu iktidar mücadelesi kapsamında siyasi partilerin birer oy aracı olarak gördükleri bir konunun ötesine uzun zaman geçememiştir. Her ne kadar her parti, çevrenin çok önemli olan çeşitli boyutlarına ayrı ayrı ya da aynı anda dikkat çekmişlerse de bunlar, nispeten parçalı bir yaklaşım özelliğinden fazlasını ortaya koyamamıştır. Kimi programlarda planlama araçları yoğunlukta iken, kimilerinde de yasal düzenlemeler ya da bilgilendirme-katılım araçları yoğunluktadır. Mevcut durumda bile bazı temel siyasi partilerin çevre konusunda ilgisiz kalmaları, çevreye verilen önemi göstermektedir. Bu konuya çözüm bulunabilmesi için, düşünsel olarak güçlü durumda olan yeşil partilerin kendilerini iktidar mücadelesinde görmeleri bu sayede de politika üretme sürecine dahil olmaları gerekmektedir. Ancak Türkiye'de kurulan yeşil partiler ne yazık ki sadece çevresel sorunların görüşüldüğü ve protestolar eşliğinde eleştirilerin yapıldığı bir siyasi toplanma alanının ötesine geçememiştir. Oysaki siyasi partilerin temel amacı ülke yönetimden kendi görüşlerini uygulayabilmek adına en azından parlamentoda temsil edilmek olmalıdır.

Yeşil partilerin benimsedikleri bu siyasi tutum çevresel konuların Türkiye'de siyasi parti çerçevesinde değerlendirilmesini ve partilerin programlarında ve seçim beyannamelerinde yer almasında gecikmelere neden olmuştur. Oysaki Türkiye gelecekte yaşayabileceği çevresel sorunlara çözüm bulabilmek için etkin bir yeşil politika yürütmelidir. Çevresel konularda mevcut siyasi partilerin parti programlarında çevre sorunsalını algılamaları bakımından belirgin bir sorun bulunmamakla birlikte, çözüm sunma ve eylem noktasında ciddi eksiklikler mevcuttur. Çevre sorunlarına siyasi partilerin genel olarak getirmiş oldukları çözümler liberal, kapitalist ve onarımcı politikalar ekseninde olmaktadır.

Siyasi partilerin iktidar olma hedefleri doğrultusunda, toplum nezdinde daha önemli olarak gözüken konulara önem vererek popülaritesini artırma çabalarında çevre sorunlarını ihmal ettikleri görülmektedir. Buna karşın çevre sorunlarının birikimli özelliği nedeniyle, geçen sürede daha fazla yıkıma neden olacak ve geri dönüşü olmayan sonuçlar ile toplumlar yüzleşmek durumunda kalacaktır. Bunun için her siyasi partinin, programında, çevreyi diğer unsurlardan daha az önemli görmemesi ve bir iktidar partisinin hassasiyeti içinde, özenli ve bütüncül bir çevre politikası ile seçimlere hazırlanması gerekmektedir. Bu noktada beklenen, mevcut siyasi partilerin daha ekolojik bir anlayış ile kapsayıcı bir çevre politikasını günümüz

ve gelecek adına uygulamalarıdır. Unutmamak gerekir ki çevrenin korunması ne bir ideolojiyle özdeşleştirilecek kadar tartışmalı, ne de göz ardı edilebilecek kadar uzun vadeli bir durumdur. Siyasi partilerin ideolojileri ne olursa olsun ülke ve dünyanın mirası olan çevremizi koruyacak önlemleri alması beklenmektedir. Zira artan çevre sorunlarının dünyanın akıbetini tehlikeye sokması neticesinde gerekli önlemlerin alınması için her partinin aynı zamanda kendi bünyesinde yeşil bir parti anlayışını barındırması zorunluluk halini almıştır. Partilerin insan merkezci bakış açıları çevre krizini aşmada yeterli değildir. Doğa merkezci, korumacı, önleyici politikalar ekolojik krizin aşılmasında tek çıkış yoludur.

Kaynakça

Adams, Jame, Michael Clark, Lawrence Ezrow, and Garret Glasgow. (2006), “Are Niche Parties Fundamentally Different from Mainstream Parties? The Causes and the Electoral Consequences of Western European Parties’ Policy Shifts, 1976–1998”, *American Journal of Political Science*, 50 (13): 513-529.

Benlisoy, Stefo (2017), “Ekososyalist Alternatif ve Ekolojik Devrim”, İmga Orçun ve Hakan Olgun (Ed.), *Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* (Ankara: Liberte Yayınları): 295-330.

Bennie Lynn (1995), “Greens in the United Kingdom and Ireland Weak But Persistent”, Emilie van Haute (Ed.), *Green Parties in Europe* (London: Routledge Press): 196-216.

Biz’le Değişir HDP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, <http://www.hdp.org.tr/tr/materyaller/24-haziran-secimleri>, (26.05.2018).

Bookchin, Murray (2014), *Ekolojik bir Topluma Doğru*, Abdullah Yılmaz (Çev.) (İstanbul: Sümer Yayıncılık).

Bookchin, Murray (2017), *Toplumunu Yeniden Kurmak*, Kaya Şahin (Çev.), (İstanbul: Sümer Yayıncılık).

Bramwell, Anna. (1989), *Ecology in 20th Century*, (New Heaven: Yale University Press).

Büyük İnsanlık Büyük Barış HDP Parti Programı, <http://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-programi>, (15.05.2018).

Büyük İnsanlık MHP 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, <https://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/HDP%20Se%C3%A7im%20Bildirgesi%20Tam%20Metin.pdf>, (05.06.2019).

Carlassare, Elizabeth (2000). "Socialist and Cultural Ecofeminism: Allies in Resistance", *Ethics and the Environment*, 5 (1): 89-106.

Carter, Neil (2008), "The Green Party: Emerging from the Political Wilderness?", *British Politics*, 3: 223-240.

Cumhur İttifakı Millet Aklı Milli Diriliş Kutlu Yürüyüş MHP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, http://cumhurittifakimilletakli.com/usr_img/usr/beyanname/24Haziran2018_SecimBeyannamesi, (28.05.2018).

Çağdaş Türkiye İçin Değişim CHP Parti Programı, <https://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram>, (25.05.2018).

Çoban, Aykut (2002) "Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 57 (3): 3-30.

Dobson, Andrew (2007), *Green Political Thought*, (London: Routledge).

Frankland, E. Gene (1995), "Germany: The Rise, Fall and Recovery of Die Grünen", Dick Richardson and Chris Rootes (Ed.), *The Green Challenge The Development of Green Parties in Europe*, (London: Routledge Press): 17-32.

Geleceğe Dönüş MHP Parti Programı, https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi, (20.05.2018).

Göktolga, Oğuzhan (2013), "Yeni Siyaset ve Ekolojik Hareketler", *Birey ve Toplum Dergisi*, 3 (5): 127-136.

Güçlü Meclis, Güçlü Hükümet, Güçlü Türkiye Yaparsa Yine AK Parti Yapar AKP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, <https://www.akparti.org.tr/site/dosya>, (28.05.2018).

Haklı, Salih Zeki (2017), "Yeşil Düşüncenin İktidarı: Alman Yeşiller Partisi", İmga Orçun ve Hakan Olgun (Ed.), *Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* (Ankara: Liberte Yayınları): 445-470.

Heywood, Andrew (2013), *Siyasi İdeolojiler*, 5. Basım, (Ankara: Liberte Yayınları).

Hoffmann H., *Ecofascism: What is It? A Left Biocentric Analysis*, <http://home.ca.inter.net/greenweb/Ecofascism.html>, (25.04.2018).

Howell, Nancy (1997), "Ecofeminism: What One Needs to Know", *Zygon Journal*, 32(2) :231-241.

<http://www.milliyet.com.tr/turkiye-nin-de-yesiller-partisi-kuruldu-siyaset-888149/>, (15.05.2018).

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Ye%C5%9Filler_Partisi_\(T%C3%B9rkiye\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ye%C5%9Filler_Partisi_(T%C3%B9rkiye)), (15.05.2018)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41382430>, (05.05.2018).

Huzur ve İstikrarla Türkiye'nin Yol Haritası AKP 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/ak_parti_beyanname.pdf, (05.06.2019).

Huzurlu ve Güvenli Gelecek MHP 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhpweb/1kasimsecimleri/beyanname_1kasim2015.pdf, (05.06.2019).

İyi Parti Parti Programı, https://iyiparti.org.tr/Assets/pdf/iyi_parti_programi.pdf, (05.06.2019).

Kalkınma ve Demokratikleşme Programı AKP Parti Programı, <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi>, (20.05.2018).

Kaya, Ramazan (2011), "Bir Ekoloji Hareketi Olarak Yeşiller ve Türkiye'de Yeşiller Partisi", (Yeşil Düşünce Broşür Dizisi-2, Ankara): 1-15.

Keleş, Ruşen (2015), 100 Soruda Çevre, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları).

Keleş, Ruşen. (2016). "Çevre ve Siyaset", Ruşen Keleş (Ed.), İnsan Çevre ve Toplum, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları): 303-342.

Keleş, Ruşen, Can Hamamcı ve Aykut Çoban (2016) Çevre Politikası, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları).

Kılıç, Selim (2002), "Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 57 (2): 93-108.

Kırlı, Özlem (2015a), "Liberal Ekoloji", Fatih Kırışık ve Özcan Sezer (Ed.), Siyasal Ekoloji, (Ankara: Detay Yayınları): 73-106.

Kırlı, Özlem (2015b), "Ötekilerin Özgürleşmesi: Ekofeminizm", Fatih Kırışık ve Özcan Sezer (Ed.), Siyasal Ekoloji (Ankara: Detay Yayınları): 145-182.

Lowy, Michael (2005), "What is Ecosocialism?", Capitalism Nature Socialism, 16 (2): 15-24.

Lowy, Michael, Ecosocialism, Democracy and Planification, <http://www.europe-solidaire.org/spip.php> (02.05.2018).

Meguid, Bonnie (2005). "Competition between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy and Niche Party Success", American Political Science Review, 99(3): 347-360.

Merchant, Carolyn (2005), Radical Ecology: The Search For a Livable World, (New York: Routledge).

Meyer, Thomas and Bernhard Miller (2015), "The Niche Party Concept And Its Measurement", Party Politics, 21 (2): 259-271.

Millet İçin Geliyoruz CHP 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, <http://secim2018.chp.org.tr/files/CHP-SecimBildirgesi-2018>, (25.05.2018).

Milletimizle Sözleşme İyi Parti 24 Haziran 2018 Seçim Bildirgesi, https://iyiparti.org.tr/assets/pdf/secim_beyani.pdf, (05.06.2019).

Mutlu, Ahmet (2002), “Çevre Politikası Bakımından Siyasi Parti Programları Üzerine Bir Değerlendirme”, Yerel Yönetim ve Denetim, 7(12): 27-41.

Müller-Rommel, Ferdinand (1985). “New Social Movements and Smaller Parties: a Comparative Perspective”, West European Politics, 48(8): 41-54.

Olgun, Hakan (2017a), “Nazi Ekolojisi”, Orçun İmga, Hakan Olgun (Ed.), Yeşil ve Siyaset, Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, (Ankara: Liberte Yayınları): 271-294.

Olgun, Hakan. (2017b), “Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkil Tahakküm” Orçun İmga, Hakan Olgun (Ed.), Yeşil ve Siyaset, Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, (Ankara: Liberte Yayınları): 387-422.

Önce Türkiye CHP 1 Kasım 2015 Seçim Bildirgesi, <https://chp.azureedge.net/1ad6a863883e456ea3eb6c84db38c771.pdf>, (05.06.2019).

Önder, Tuncay (2003). Ekoloji, Toplum ve Siyaset, (Ankara: Odak Yayıncılık).

Özer, M.Akif (2001), “Yeşil Hareket: Alman Yeşilleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1): 173-198.

Öztürk, Özkan (2017) “Çevrecilik Söylemleri ve Türkiye’deki Çevre Hareketlerinin Seyri”, Journal of History Culture and Art Research, 6 (2): 441-456.

Pilbeam, Bruce (2003) “Natural Allies? Mapping the Relationship between Conservatism and Environmentalism?”, Political Studies, 51(3): 490-508.

Plumwood, Val (2004), Feminizm ve Doğaya Hükmetmek, Başak Ertür (Çev), (İstanbul: Metris Yayınları).

Porrit, Jonathon. (1989). Yeşil Politika, Alev Türker, (Çev.), (İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık).

Rootes, Chris (1995), “Britain: Greens in a Cold Climate” Dick Richardson and Chris Rootes, (Ed.), The Green Challenge The Development of Green Parties in Europe, (London: Routledge Press):48-65.

Rothacher, Albrecht (1984), “The Green Party in German Politics”, West European Politics, 7(3): 109-116.

Sezer, Sergender (2015), “Sosyalist Ekoloji:Gereklilik mi Ütopya mı”, Fatih Kırışık ve Özcan Sezer, (Ed.), Siyasal Ekoloji, (Ankara: Detay Yayınları): 107-144.

Talshir, Gayil (2002), *The Political Ideology of Green Parties*, (New York: Palgrave Macmillan Press).

Tamkoç, Günseli (1996), “Ekofeminizmin Amaçları”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4: 78-89.

Üste, Rabia Bahar (2015), “Doğanın Siyaset Paradigması: Yeşil Siyaset”, *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 7 (2): 38-54.

Wall, Derek (2010). *The Nonsense Guide to Green Politics*, (Oxford: New Internationalist Press).

Warren, Karren (1987). “Feminism and Ecology: Making Connections”, *Environmental Ethics*, 9: 3-20.

Yeşiller Partisi Tüzüğü, TBMM, 1989.

Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Parti Programı, <http://www.yesilsolparti.com/programatik-metin>, (15.05.2018).

Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Tüzüğü, <http://www.yesilsolparti.com/tuzuk>, (16.05.2018)

Zimmerman, Michael E. (2008). “Eco-Fascism”, Bron Taylor (Ed.), *Encyclopedia of Religion and Nature*, (London: Continuum International Publishing Group): 531-532.

IN THE CONTEXT OF GREEN IDEOLOGIES, REFLECTIONS ON GREEN POLITICS TO POLITICAL PARTIES IN TURKEY

Abstract

The environmental problems that have emerged with the disruption of the balance of nature as a result of human intervention have gained a global dimension over time and new currents have emerged in the intellectual field in order to prevent the damage caused and to compensate the damages.

The attempt to find solutions to environmental problems, especially with the 1960s, and the shaping of green thought with new social movements has led to a search for development within the framework of a intellectual ideology. In this context, the ideologies such as fascism, feminism, socialism and liberalism have emerged as a result of the reinterpretation of ideologies by ecological thought. Green ideologies and environmental problems have been the subject of politics, and in this context, the green parties that constitute the political dimension of the green ideologies have begun to take their place in the world politics. Particularly the German and British green party examples formed a significant turning point in the political representation of the political parties in the political sense.

The development of green thinking and the strengthening of environmentalist tendencies in politics and economics have shaped green political theory as an important field of study in the academic field. The developments mentioned movement in this study with green thinking underlying ecofascism, ecofeminism, ecosocialism, ekoliberalism and green conservatism basic arguments brief reference, reflection green politics of green ideology are evaluated through examples the world and is a green policy analysis in Turkey.

The increase in Turkey's green party experience that reach a level that will affect distinctly political life, though growing environmental problems and sensitivity to the environment of the citizens, their party programs should political parties has resulted in avoidance of the environment in both the election returns. In this study, June 24, 2018 Turkey who are entitled to representation in parliament in the framework of the general election results of the Justice and Development Party (AKP), Republican People's Party (CHP), the Nationalist Movement Party (MHP), Good Party (İYİ Parti) and the Democratic Party of the People (HDP) on the basis of the party programs and with the general elections of November 1, 2015, and the June 24, 2018 presidential elections, the election statements of the parties, their approaches to the

environment are analyzed. In addition to the five main parties surveyed, Greens and the Left Party of the Future program that creates an instance of the green political party in Turkey it is evaluated separately. work in this context, it aims to correct the gap in the literature on the effects of green on green political ideology in Turkey through analysis indicated.

Keywords: Green Politic, Ecofascism, Ecofeminism, Ecosocialism, Ekoliberalism.